

De Sint-Martinuskerk van Aalst

Een onvoltooide symfonie van Brabantse gotiek

Luc Robijns / Gent 1997

Uitgegeven in opdracht van de Bestendige Deputatie
van de Provincieraad van Oost-Vlaanderen:

H. Balthazar, Gouverneur

P. Wille, A. Vercamer, I. Verleyen, J.-P. Van Der Meiren,

G. De Padt, A. Abbeloos, Bestendig Gedeputeerden

A. De Smet, Provinciegriffier

KAFTILLUSTRATIE

Vooraan: fragment uit het voormalig hoofdaltaarschilderij

'Martinus wekt een dode tot leven', door G. Maes, 1687

Achteraan: kooromgang met straalkapellen (foto 1942)

Uitgegeven naar aanleiding van de herdenking van de 1600ste verjaardag
van de dood van Martinus van Tours (316-397).

© Provinciebestuur Oost-Vlaanderen Dienst 92 · Monumentenzorg en Cultuurpatrimonium

Algemene leiding en supervisie Andrea De Kegel

Dactylografie Hilde De Mulder en Marleen Houthoofd

Fotogravure Griffio, Gent

Vormgeving Griffio, Gent

Druk Drukkerij L. Vanmelle nv, Mariakerke

ISBN 90-74311-23-7

Wettelijk Depot D.1997/1933/4

De Sint-Martinuskerk van Aalst
Een onvoltooide symfonie van Brabantse gotiek

Luc Robijns / Gent 1997

Inleiding

OUDE KERK

Voor de Aalstenaars staat de Sint-Martinuskerk bekend als de 'oude kerk'. Tot 1873 immers, toen de nieuwe neogotische Sint-Jozefkerk in gebruik werd genomen, was zij de enige parochiekerk van de stad. Niettegenstaande ze nooit werd voltooid steekt ze door haar monumentale omvang boven de stedelijke bebouwing uit en domineert ze het stadsbeeld. Het ontbreken van een westertoren doet niets af aan haar beeldbepalend karakter.

SINT-MARTINUS EN O.-L.-VROUW

Deze kerk is toegewijd aan Sint-Martinus, die tevens de patroon is van de stad, doch Onze-Lieve-Vrouw wordt in alle oude publicaties als medepatroonheilige vernoemd.

Jozef De Brouwer die het godsdienstig leven in het Land van Aalst diepgaand bestudeerde, liet opmerken dat in de periode van 1550 tot 1621 op 160 bidplaatsen in het Land van Aalst, er niet minder dan dertig waren toegewijd aan Sint-Maarten (18,7 %). Op de tweede plaats komt Onze-Lieve-Vrouw voor als patroonheilige (16,2 %).

Het patroniem Martinus wijst op de zeer hoge ouderdom van de vestigingsplaats.

In de regel gaan Martinuskerken terug tot de Karolingische periode. Waar een Sint-Maartenkerk is vindt men ook een burcht of kasteel, een belangrijke heerlijkheid of een oud adellijk geslacht en heel dikwijls wordt de plaatselijke heer als stichter van de Sint-Maartenkerk aangewezen. Aldus kunnen de Sint-Maartenkerken bestempeld worden als oorspronkelijke domaniale kerken of ridderkerken.

Kenschetsend in deze was de houding van de eerste geloofspredikers: de Heilige Amandus bijvoorbeeld

begon zijn missietocht met een bezoek aan het graf van Sint-Martinus; in hun bekeringswerk traden de missionarissen op als gevolmachtigden van de Frankische vorst; zij konden ook niet slagen zonder de plaatselijke machthebbers voor hun geloof te winnen. Zo kan de toewijding aan Sint-Maarten tevens de wijding betekenen van hun gezag en het opgenomen worden in een christelijk-Frankische adel. Voortaan zijn zij heer en ridder naar het Sint-Maartensideaal: machthebbers die beschermers willen zijn van de zwakken en bewust zijn van hun verantwoordelijkheid voor het eeuwig en godsdienstig welzijn van hun onderdanen. Daarom bouwen zij de kerk voor hun horigen op hun domein en is deze ook met het domein verbonden.

Uit meerdere gegevens blijkt evenwel dat de parochiekerk van Aalst in de eerste plaats aan Onze-Lieve-Vrouw was toegewijd, waarna Sint-Martinus het patroonschap met de Moeder Gods is komen delen. Nog in de 19de eeuw was de kerk blijkbaar aan beiden opgedragen.

Hypothetisch kan de volgende verklaring voor dit dubbele patroonschap en voor het ontstaan van de parochie en van de stad naar voren geschoven worden: de eigenkerk of domaniale kerk zou oorspronkelijk toegewijd geweest zijn aan Sint-Maarten, de vicus- of parochiekerk aan Onze-Lieve-Vrouw. Sint-Maarten was immers als weldoende ridder een voor de hand liggende patroon voor de heer. Maria kwam overwegend voor als patroonheilige van parochiekerken. Toen de domaniale kerk wegviel en alleen de O.-L.-Vrouw-parochiekerk overbleef of opnieuw opgericht werd, werd ook Sint-Maarten verder in deze kerk vereerd.

Onze studie over de evolutie van het koormeubilair wees uit dat voor de verering van Martinus geen aanwijzingen voorhanden zijn ouder dan 1673. Wel werd voorheen steeds zijn beeld in de processie megedragen en bestond er zeker vanaf de 15de eeuw een kapelanie van Sint-Maarten. Vanaf het midden van de tweede helft van de 17de eeuw, toen de functie van koordeken met die van pastoor werd verenigd, werd door het kapittel meer en meer nadruk gelegd op de verering van de Heilige Martinus, wat zal uitmonden in de bouw in 1685 van een volledig nieuw hoofdaltaar aan hem toegewijd.

DEKENALE KERK

Het aloude dekenaat Aalst had meestal deze kerk als titelkerk.

Volgens het kerkelijk recht behoort een bisdom verdeeld te worden in districten, welke elk een aantal parochies omvatten; deze districten zijn de dekenaten. Aan het hoofd van een dekenaat staat de deken, ook landsdeken of deken der christenheid genoemd, die door de diocesane bisschop wordt benoemd en in de regel tevens pastoor is van een parochiekerk.

Dekenaten of dekenijen zijn als onderafdeling van het diocees in de 9de eeuw door samenvoeging van enkele parochies ontstaan. Oorspronkelijk waren zij onder een aarts-priester gesteld. Toen deze aarts-priesters dekens werden genoemd, kreeg ook hun bestuurs-district de naam van dekenaat.

In 870 stond graaf Rudolf de parochie van Aalst af aan het kapittel van Kamerijk.

In 1183 werd de kerk door bisschop Rogier van Kamerijk aan de hoofdkerk van zijn bisdom afgestaan. Tot 1559 maakte Kamerijk zelf deel uit van de kerkprovincie Reims. Bij bulle *Super Universas* van 12 mei 1559 werden de Nederlanden onder Filips II opgesplitst in de bisdommen Kamerijk, Utrecht en Mechelen. Het Land van Aalst behoorde toen tot het aartsbisdom Mechelen. Bij het Concordaat van 1801 werd de streek ingedeeld bij het bisdom Gent, waartoe ze nog steeds behoort.

De deken was niet noodzakelijk de pastoor van de titelgemeente. Hij mag ook niet worden verward met de deken van het kapittel, dat ook in de Sint-Martinuskerk onderdak had gevonden (1495-1797).

Van de dekenij Aalst is er zeker sprake vanaf 1150.

Tot 1292 ressorteerde Aalst onder het aartsdiocenaat Brabant, dat toen werd opgesplitst in Brabant en Brussel. Tot Brussel behoorden dan Aalst, Brussel zelf en Pamele bij Oudenaarde.

De omschrijving van de dekenij onderging in de loop der eeuwen talrijke wijzigingen.

OUDE PAROCHIEKERK

De oude parochiekerk werd bediend door een pastoor. Het recht van benoeming of het patronaat behoorde de bisschop van Kamerijk toe, doch in 1183 werd dit recht door de bisschop aan de tesorij van het kapittel van Kamerijk afgestaan. Bij de afschaffing van deze tesorij of Groot-Kosterschap in 1605 gebeurden de benoemingen door de aartsbisschop van Mechelen, als opvolger van de Kamerijkse kerkvoogd en door de proost van het Kamerijkse kapittel, terwijl de inkomsten van de kosterij aan het kapittel kwamen.

Tot de tweede helft der 17de eeuw was de pastoor volledig onafhankelijk van het kapittel van Aalst, wat echter meermaals grote moeilijkheden met zich meebracht. Zoals reeds vermeld werden deze problemen dan uiteindelijk opgelost door de vereniging in 1673 van de pastorale functie met het koordekenschap in één persoon.

Ruiterbeeld, 1683. opgesteld in het Schepenhuis (foto 1949)

foto 1942

(FOTO RECHTS)

De hophandelaars lieten
P.P. Rubens het Rochusschilderij
vervaardigen (1626)

Piscina (ca. 1425 en ca. 1525)

Tot het begin van de 17de eeuw is er geen spoor van onderpastoors of *vicarii*. Een eerste onderpastoor kwam er in het begin van die eeuw, doch deze was financieel ten laste van de pastoor. Een tweede onderpastoor werd sedert 1628 door de stad betaald, doch hij werd slechts vanaf 1724 benoemd. Vanaf 1774 was er een derde in dienst en in de 19de eeuw steeg hun aantal tot zes. Vanaf de oprichting van een tweede parochie op het grondgebied (St.-Jozefparochie), verminderde terug hun aantal.

De vicarissen werden bezoldigd maar genoten niet van een prebende.

Reeds zeer vroeg waren er in deze kerk één of meerdere kapelannen werkzaam, doch deze waren onafhankelijk van de pastoor en dus niet bij de parochiezielzorg betrokken. In 1287 waren er reeds drie, maar tot omstreeks 1500 nam hun aantal steeds toe.

COTIDIANE

In het begin van de 15de eeuw werden de kapelannen tot een genootschap verenigd onder de benaming van 'Cotidiane'. Deze instelling kreeg haar naam door de dagelijkse koordienst die zij ter opluistering van de kerkelijke plechtigheden verzorgde.

De leden van deze vereniging, die 'cotidianen' werden genoemd, vormden een broederschap ter ere van Onze-Lieve-Vrouw. Hun eerste reglement dateert van 13 juli 1421 doch de oprichting gebeurde pas op 14 oktober 1424 door bisschop Joannes V a Burgundia van Kamerijk. Oorspronkelijk waren ze twaalf in getal, doch in 1505 werd hun aantal tot zes teruggebracht. De reden van deze vermindering dient gezocht in de overbrenging in 1495 van het kapittel van kanunniken naar deze kerk. Stilaan werden de cotidianen dan niet meer uit de priesterstand benoemd: in de 18de eeuw behoorden de meesten, zoniet alle leden, tot de lekenstand en hun functie kwam dan nagenoeg overeen met die van kerkzanger. Op het einde van die eeuw is de instelling van de cotidianen dan volledig verdwenen.

Pelikaan, symbool van het kapittel

COLLEGIALE OF KAPITTELKERK

Gedurende driehonderd jaar, van 1495 tot 1797, heeft in de Sint-Martinuskerk te Aalst ook een kapittel van kanunniken geresideerd. Het was toegewijd aan de Heilige Gaugericus.

Dit kapittel was in 1046 in het nabijgelegen Haaltert gesticht door een zekere Engelbert van Oisy, graaf van Aalst en bloedverwant van de Heilige Wivina. De eigendommen van een klooster, dat enige tijd voordien door de familie Oisy was opgericht en kort daarna teloor was gegaan, werden in hogervermeld jaar aan de bisschop van Kamerijk geschonken, in ruil voor de oprichting van een kapittel van twaalf kanunniken in de parochiekerk aldaar.

In Haaltert waren dan meerdere kapelanieën ontstaan, waaronder deze van de Heilige Drievuldigheid en van Allerzielen, die beide later mee naar Aalst werden overgebracht.

Het einde der 15de eeuw werd gekenmerkt door oorlogen en troebelen, zodat het kapittel in 1495 naar de Aalsterse Sint-Martinuskerk, binnen de veilige muren van de stad, werd overgeplaatst.

Reeds vlug na hun intrede in de stad, op 20 december van voornoemd jaar, rezen er moeilijkheden met de parochiale geestelijkheid en met de cotidianen. Zoals hoger vermeld werden deze moeilijkheden pas in 1673 definitief opgelost door de vereniging in één functie van het pastoraat van de parochiekerk met het koordekenschap. Niettegenstaande pogingen van verscheidene kanten om het kapittel terug naar Haaltert over te plaatsen, bleef het toch te Aalst tot zijn opheffing in 1797.

BROEDERSCHAPPEN EN CONFRERIEËN

Behalve het hoofdaltaar of parochie-altaar, dat uitsluitend door de pastoor of zijn gevolmachtigde werd bediend, waren in deze kerk talrijke andere altaren voorhanden, waarvan er nog een groot aantal bewaard zijn gebleven.

Deze altaren behoorden toe aan ambachten, verenigingen of aan louter godsdienstige genootschappen of confrerieën en werden bediend door kapelanen of andere priesters of paters uit de stad.

De Sint-Martinuskerk is dus zowel een parochiekerk, een voormalige kapittelkerk of collegiale kerk als zetel van het kapittel en tevens een dekenale kerk als titelkerk van de dekenij.

Het ontstaan der christelijke gemeenschap en de oudste bidplaatsen van Aalst

Aanvankelijk vormde Aalst één geestelijk territorium, de 'Sint-Martinusparochie'.

Voor het ontstaan ervan moet bijna zeker tot de 8ste of 9de eeuw worden opgeklimmen, alleen al op basis van de toegekende patroonheilige.

Volgens de legende zou de Heilige Amandus hier reeds omstreeks 680 de grondslag hebben gelegd voor de kerstening en stichtte hij de kapel van Onze-Lieve-Vrouw ter Druiven op de Werf. Historisch kunnen deze gegevens echter niet worden bevestigd. Bepaalde aanwijzingen duiden er zelfs op dat de kapel slechts in 1363 zou gesticht zijn.

In tegenstelling tot wat sommige historici beweerden, kan deze kapel dus bezwaarlijk als eerste parochiekerk worden aangezien. Het gebouw van 1363 werd in 1781 hernieuwd en na de verwoesting in 1940 vervangen door het huidige bedehuis met dezelfde naam.

In het begin van de 8ste eeuw verbleef de Heilige Ursmarus in de omgeving van de stad. Aan de nagedachtenis van deze geloofsprediker werd een kapel gewijd, die buiten de stadsmuren was gelegen en die definitief verdween in de 16de eeuw. De Heilige Ursmarus legde de grondslag voor het Denderdomein van de abdij van Lobbes, waartoe ook Aalst behoorde. Aan deze stichting herinnert nog het toponiem 'Kapellestraat', doch ook deze kapel kan niet als eerste parochiekerk worden behouden.

Niet zonder belang voor de kerstening van de streek was Moorsel, dat met de Heilige Gudula (†712) in verband dient gebracht.

Bij gebrek aan betrouwbare eigentijdse geschreven bronnen doch dankzij latere geschriften, de topografie, de archeologie en naar analogie met andere steden kan het ontstaan van de parochiekerk hypothetisch als volgt worden gesteld.

Tussen twee armen van de Dender ontstond in de vroege Middeleeuwen de versterking of de burch van Aalst, die later zou omgevormd worden tot 'Hof van Plaisantiën' of buitenverblijfplaats van de burchgraaf. Tot in het begin van deze eeuw stond deze plaats nog bekend als 'Berg van Plaisantiën', die gelegen was op het eiland Chipka (thans overbouwd door de Denderindustrie).

Ten zuiden van dit eiland, naast de *portus* of haven, ontstond in de Karolingische tijd (8ste eeuw) het 'zelhof' of het landbouwuitbatingscomplex, waarbinnen zich de domaniale of eigenkerk bevond. In 1242 werden de gronden waarop dit zelhof had gestaan door Joanna van Constantinopel geschonken voor de oprichting van het hospitaal. De kapel van het hospitaal kan in zekere zin beschouwd worden als de opvolgster van deze domaniale kerk.

Naast deze eigenkerk moet er van in die tijd ook een vicuskerk of wijkkerk hebben bestaan, waarschijnlijk buiten het zelhof gelegen, ongeveer op de plaats van de huidige kerk. In tegenstelling met de eigenkerk lag dit bedoord, dat dus dienst deed als parochiekerk, op een verhevenheid, op de helling van de Denderoever.

Door omstandigheden, misschien reeds in 879-880 bij de volledige verwoesting van het *Castrum Alost* door de Noormannen, of bij een latere verwoesting, maar vóór 1242, werd de eigenkerk niet terug opgebouwd en bleef alleen de vicuskerk over, die verder tot parochiekerk uitgroeide.

Een dergelijke ontwikkeling zou stroken met het steeds weerkerend fenomeen van twee kerken, een eigenkerk en een vicuskerk, die in de meeste Brabantse en ook Vlaamse steden werden aangetroffen.

De voorlopers van de huidige Sint-Martinuskerk

Zoals hoger werd aangetoond tasten wij in het duister voor wat het ontstaan van de parochiekerk en de vroegste kerkgebouwen betreft. Slechts vanaf de 14de eeuw krijgen wij een duidelijker beeld.

Zowel in 1360 als in 1380 heeft de stad zwaar geleden, eerst onder brand en vervolgens door oorlog; deze gebeurtenissen zijn wellicht de reden waarom er zo weinig archivaalisch materiaal en andere overblijfselen van vóór deze periode bewaard zijn gebleven.

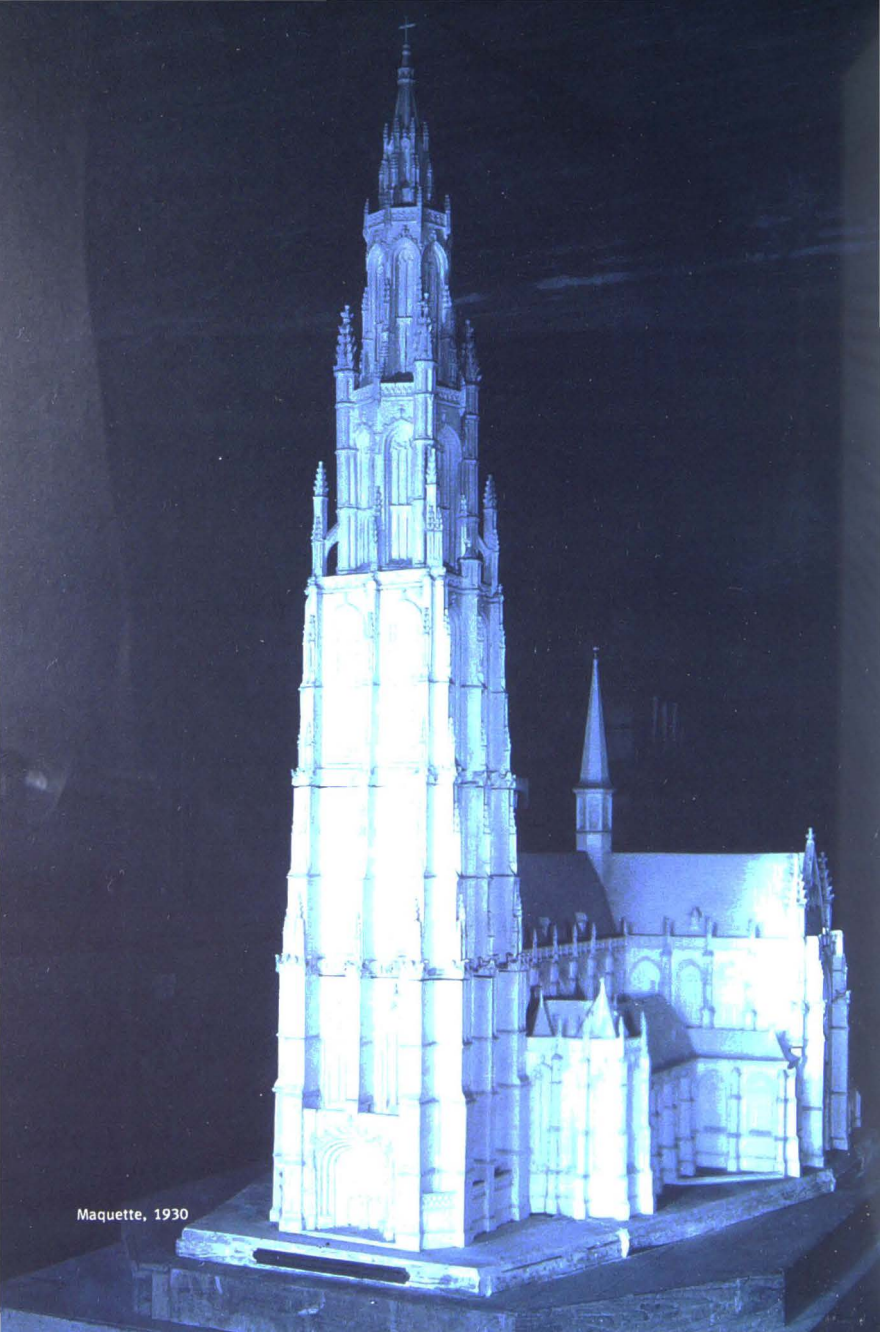
De bewering van oude geschiedschrijvers als zou de kerk in 1360 volledig zijn afgebrand wordt helemaal niet gestaafd. Ging het toen om een Romaans gebouw, opgetrokken naar het voorbeeld van de abdijkerk van Affligem, die mede wegens de uitbating van steengroeven in de omgeving, een grote invloed op de bouwbedrijvigheid in deze streek heeft uitgeoefend? Vanaf het begin der 15de eeuw treft men regelmatig in de stadsrekeningen vermeldingen aan van werken aan het kerkgebouw. Toch kan moeilijk worden aangenomen dat er toen een volledig nieuw bedehuis werd opgetrokken.

Verder werden in 1423 een reeks *ogiven* geleverd en de stadsrekening van 1432-33 vermeldt de wijding van drie altaren. Deze gegevens wijzen er wel op dat er toen een deel van de kerk werd gebouwd of verbouwd.

Rond het midden van de 15de eeuw werden weer belangrijke werken uitgevoerd. In 1447 belegde men immers de *nieuwen beudick* met schaliën. Zowel de bouw van een kruisbeuk als de vergroting van het schip behoren hier tot de mogelijkheden.

In 1477 telde de kerk niet minder dan éérentwintig altaren en kapellen, ongeveer zoveel als er in de huidige kerk nog aanwezig zijn.

Over het uitzicht van de onmiddellijke voorloper van het huidige kerkgebouw tasten wij dus in het duister. Geen enkel betrouwbaar iconografisch document, waaruit nauwkeurige gegevens kunnen worden afgeleid, bleef bewaard. De oude plattegronden van de stad, die evenwel niet ouder zijn dan de 16de eeuw, tonen meestal een stereotype kerk, met kruisbeuk en zware vieringstoren. Hieruit kunnen geen zekere gegevens worden afgeleid. Alleen is geweten dat de oude kerk een heel stuk kleiner en lager was dan de huidige: de nieuwe kerk blijkt immers als het ware rond en over de oude kerk gebouwd te zijn. Alleen archeologisch bodemonderzoek dus kan in deze enige duidelijkheid verstrekken.

Maquette, 1930

De bouwgeschiedenis van de huidige kerk

De bouwgeschiedenis van de huidige kerk, waarvan het schip nooit is voltooid, kan worden opgesplitst in vier fasen, waarvan de twee eerste respectievelijk lopen van 1480 tot 1495 en van 1525 tot 1566. Vanaf 1566 moesten de werken door de godsdienstberoerten onderbroken worden. Nadien kwamen de werken zeer moeilijk weer op gang, zodat het gebouw in zijn huidig uitwendig voorkomen pas omstreeks 1660 werd voltooid.

EERSTE BOUWFASE (1480-1495): DE KOORPARTIJ

De nieuwe bouw wordt voor het eerst vermeld in de stadsrekeningen van 1479-1480, jaar waarin het stadsbestuur voor het eerst een hulpgeld toekende als steun voor de werken. De stadstoelagen werden vervolgens jaarlijks herhaald.

Eerst werden de straalkapellen rond het oude koor gebouwd.

In die tijd was Jan van der Wouwe als bouwmeester regelmatig werkzaam in de stad, waardoor hij tot heden algemeen als eerste bouwmeester van de kerk wordt aangezien. Onze opzoekingen lieten echter niet toe dit expliciet te bevestigen, zodat de mogelijkheid moet worden opengelaten, dat de werken aan een ander architect waren toevertrouwd. Hierbij stellen we meester Joos d'Otter, *meester werelman* te Gent, voorop, die tot een geslacht bouwmeesters behoort, waarvan de oudsten reeds in het begin der 15de eeuw te Aalst werkzaam waren. Joos zelf werd in de eerste jaren van de bouw meermaals naar Aalst ontboden om de werken te inspecteren.

De meeste auteurs nemen aan dat het koor in 1487 was voltrokken, aangezien dit jaartal werd teruggevonden op een schalieberd van het dak van het koor, aan de zuidzijde, tegen de dakgoot aan, doch deze datum lijkt wat te voorbarig.

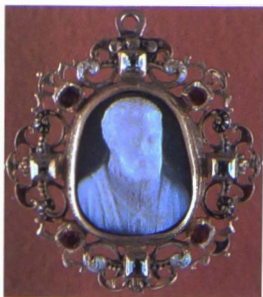
Vanaf 1489 stonden de werken onder de leiding van Herman de Waghemakere (ca. 1430-1503), meester werkmán van de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Antwerpen. Wellicht begon hij niet met de bouw van de zuidertranseptarm, zoals algemeen werd aanvaard, maar moeten aan hem eerder de gewelven van de omgang en van de zijkapellen van het koor worden toegeschreven. Op sommige van deze overkluisingen komen immers gewelfschilderingen voor, waarvan de oudste schildering het jaartal 1497 draagt.

Toen in 1495 het kapittel van Haaltert naar Aalst werd overgebracht, zal het koor wel ongeveer voltooid zijn geweest, met uitzondering van de hoge gewelven, die pas omstreeks 1660 werden gebouwd.

Toen Herman I de Waghemakere in 1503 overleed, werd hij, volgens sommigen, te

Het plan De Deyn (1628) en het plan uit Sanderus (1644) tonen de kerk in haar onafgewerkte toestand

Portretcamee van keizer Karel (ca. 1550)

Aalst opgevolgd door Domien de Waghmakere (ca. 1460-1542). Archivalisch kon ook deze bewering niet worden bevestigd. Toch werden er nog tot in 1524 verfraaiingswerken binnen het koor uitgevoerd, zoals de plaatsing van drie 'voyen' of borstweringen in de bovenomloop boven het hoofdaltaar.

TWEEDE BOUWFASE (1527-1566)

ZUIDELIJK TRANSEPT EN ZIJBEUK

Waarschijnlijk was het pas in 1527, met de aanstelling van Laurens Keldermans als bouwmeester, dat er een aanvang werd gemaakt met de bouw van het zuidelijk transept. Het concept van het zuidelijk portaal moet wellicht aan hem worden toegeschreven. Kort na de dood van Laurens (1534), leverde Willem Vrominck, steenkapper en eigenaar van steengroeven te Lede en Boekhout (Hekelgem), de 'pilaren' van deze transeptarm. Uit de schenkingsakte van een glasraam voor het grote venster in de zuidelijke kruisarmgevel door keizer Karel blijkt dat deze vleugel toen bijna was voltooid. Rond die tijd was men ook reeds begonnen met het portaal van de noordelijke transeptgevel, die in 1552 aan Jan Mourman, kleinsteker van Gent, was aanbesteed. Ook de zuidelijke muur van het schip was toen reeds in aanbouw.

Tot in 1566 zijn er regelmatig vermeldingen van de bouw. Kort nadien vielen de werken echter volledig stil wegens de godsdienstberoerten, waarvan Aalst pas in 1582 de volle laag kreeg.

DERDE BOUWFASE (CA. 1590 - 1650)

WEINIG WEZENLIJKE VOORUITGANG

Deze fase neemt een aanvang na de godsdienstmoeilijkheden, met de eerste en soms nog voorlopige herstellingen van de geleden schade.

In 1608 was er sprake van de aankoop van de ruïnes van de verwoeste abdijkerk van Affligem om met het afbraakmateriaal de kerk van Aalst te voltooien, doch deze verkoop ging niet door.

In 1628 werd een belangrijke subsidie door het centraal bestuur toegekend, waarmee grote hoeveelheden bouwmaterialen werden aangeschaft. Kort nadien begon Michaël Vermoesen met de voltooiingswerken, doch na enkele jaren moest hij de werkzaamheden stopzetten bij gebrek aan financiën. Hoe de kerk er toen uitzag, kan opgemaakt worden uit twee stadsplannen, dat van landmeter Philips De Dijn (1629) en dat afgedrukt in de *Flandria Illustrata* van A. Sanderus (1644). Hoe men zich toen de verdere afwerking van de kerk voorstelde, toont een gedeeltelijk fictief zicht op de voltooide kerk, afgedrukt in hetzelfde werk van Sanderus.

Sanderus (1644)

VIERDE BOUWFASE (1650-1655)

NOORDELIJK TRANSEPT, ZIJBEUK EN SCHIP

Een belangrijk document is het aanbestedingsdossier van de voltooiingswerken van de kerk uit 1650. Uit dit en andere geschriften blijkt dat de noordelijke transeptarm toen nog grotendeels moest worden gebouwd, evenals de vierde vieringspijler en de noordkant van het schip. Ten westen zou een voorlopige gevel worden opgetrokken. Gheeraert Spillebaut en Gillis Negheleput, die zich met de eerste had geassocieerd, kregen de werken in uitvoering. In 1653 werd eveneens het vieringstorentje gebouwd. Omstreeks 1655 waren deze werken volledig voltooid.

LATERE VERBOUWINGEN EN HERSTELLINGEN

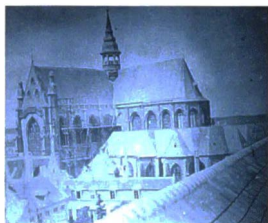
Na 1655 werden nog talrijke verfraaiingen en onderhoudswerken uitgevoerd, waarvan het belangrijkste wel de bouw was van de gewelven in het koor, schip en transept. Dit werk werd omstreeks 1660 gerealiseerd.

In 1676 werd met de resterende witte steen een portaal voor de lijkdeur gebouwd, wat in 1733 werd vervangen door de volwaardige constructie die thans nog bestaat en naar het model van Meester Jan-Baptist Van der Gucht uit Aalst werd uitgevoerd.

Na de Franse Omwenteling kende het gebouw

De 'voorlopige' westgevel

Verfraaiingen eind 19de eeuw

Brand 29 maart 1947

nog drie grote herstellingsfasen. Een eerste algemene restauratie van het gebouw ging door in de tweede helft der 19de eeuw. Toen werden ook de borstweringen van de bovenomloop binnen de kerk in natuursteen uitgevoerd, evenals de balustraden aan de bovenste dakgoten. Ook werden de daken van de hoektorentjes aan de transeptgevels door een natuurstenen kegelvormige bedaking vervangen.

Een algemene opfrissing van het interieur vond plaats in de eerste jaren van de 20ste eeuw. Hierbij werden gewelf- en muurschilderingen ontdekt en werd het koormeubilair fel gereduceerd.

Nog in het eerste kwart van onze eeuw liet men de plannen niet varen om de kerk te voltooien: tot uitvoering is het nooit meer gekomen.

De derde algemene herstelling werd noodzakelijk na de rampzalige brand van 29 maart 1947. Hierbij gingen de hoofddaken volledig in de vlammen op en stortten enkele gewelven in, doch het meubilair bleef gelukkig vrijwel ongedeerd. De herstellingen, die tot in 1958 aansleepten, werden uitgevoerd naar de plannen van architect N.A. Van Malleghem uit Brussel.

Thans is het kerkgebouw opnieuw aan een grote restauratiebeurt toe. Nazicht en gedeeltelijke vernieuwing van de daken en regenafvoer en herstel van het gevelparement behoren tot de prioriteiten. Van zodra als mogelijk zullen ook de hoge beuken inwendig worden opgefrist.

Het gebouw

Dit homogeen kerkgebouw werd opgetrokken in BRABANTS-GOTISCHE STIJL en wordt dus bij de laatgotische stijlrichting gerekend.

De PLATTEGROND vertoont een koor van drie rechte traveeën en een zevenvoudige koorluiting. Aan de kooromgang sluiten dertien koorkapellen aan, waarvan de vijf oostelijke geen tussenwanden bevatten. De transeptarmen van drie traveeën vertonen een westelijke zijbeuk. Het schip van drie traveeën heeft ook zijbeuken en zijkapellen. Hoeveel traveeën oorspronkelijk bij dit schip waren voorzien is niet bekend. Bouwsporen in de voorlopige westgevel wijzen op het voornemen om verder te bouwen.

Het westportaal uit 1733 ligt in de as van de kerk en heeft een lijkdeur en twee zijdeuren. In beide transeptgevels bevinden zich dubbele toegangsdeuren.

De oude sacristie, thans winterkapel, de voormalige kapittelzaal, de tresorij en de huidige sacristie, ingericht op de plaats waar zich vroeger een binnenkoer bevond, zijn geconcentreerd aan de zuidoostkant van koor en transept.

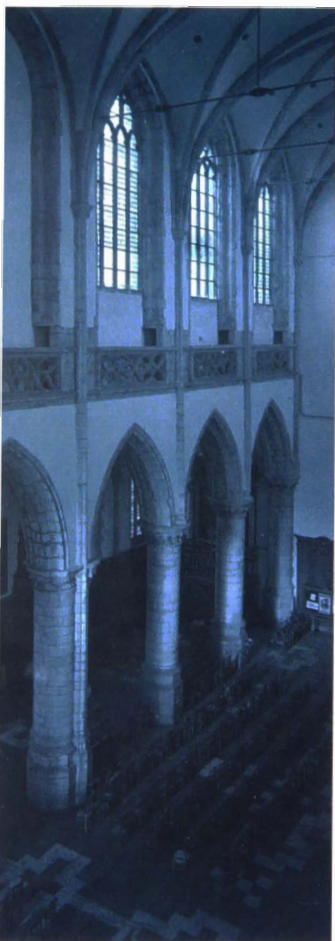
De rechthoekige bergplaats aan de noordoostkant werd pas in 1907 bijgebouwd in neogotische stijl.

De kerk is van het BASILICALE TYPE: de hoofdbeuken steken boven de zijbeuken uit en worden rechtstreeks verlicht via bovenvensters. Verder zijn alle buitenwanden van de omgangskapellen met een venster opengewerkt.

Op twee na zijn alle altaren naar het oosten gericht. Blijkens de meridiaan in de kruisbeuk (zie verder) is er een kleine afwijking op de ORIENTERING naar het noorden toe.

De OPSTAND van koor en schip is drievoudig: ronde zuilen met achtkantige basis en koolbladkapitelen schragen de spitsbogen. Onder de grote spitsboogramen, voorzien van monelen en maaswerk in het boogstuk, bevindt zich een bovenomloop of pseudo-triforium, voorzien van balustrades in witsteen die opengewerkt zijn met gesculpteerde maaswerkmotieven. Alleen de drie balustrades boven het oude hoofdaltaar stammen uit de bouwperiode (1524), alle andere werden omstreeks 1865-1870 naar de bestaande modellen vervaardigd en geplaatst, en bekostigd door mecenaat. De traveeën worden geaccentueerd door geprofileerde schachten, die de aanzetten van de spitsbooggewelven verbinden met de kapitelen van de zuilen.

Het complexe stervormige ribgewelf van de viering vertoont centraal een rond klok-

Noordelijke kruisbeuk

kengat. De andere gewelven zijn kruisribgewelven, meestal op vierkant grondplan. De vijf oostelijke straalkapellen zijn opgebouwd op zeshoekig grondplan en de twee resterende straalkapellen op vijfhoekige plattegrond. De gewelven van de voormalige sacristie en kapittelzaal zijn eveneens zeer verzorgd uitgevoerd.

Bijzonder fraai aan deze kerk is de opengewerkte kooromgangspartij: de vijf oostelijke straalkapellen vormen één ruimte met de aanpalende omgangstraveeën. Omstreeks 1900 werd dit merkwaardig gedeelte volledig herleid tot zijn architecturale essentie door de verwijdering van twee portiekaltaren en de gestoeltes en door de plaatsing van neogotische glasramen.

Een andere merkwaardigheid is de ontubbeling van de kruisbeukarmen, in een hoge oostelijke hoofdbeuk en een lage westelijke zijbeuk.

De MONUMENTALE SCULPTUUR komt in dit gebouw vrij goed tot haar recht.

Aan de vergelijking van de fraai uitgewerkte koolbladkapitelen is één en ander af te leiden over de bouwgeschiedenis. Daar waar de kapitelen van het koor vrij homogeen overkomen, zijn er grote verschillen met deze van het zuidelijk en deze van het noordelijk transept.

Ook de consoles of muraalkapitelen onder de gewelfaanzetten zijn keurig uitgewerkt met periodegebonden koolbladmotieven.

Merkwaardig zijn nog de gesculpteerde en vaak gepolychromeerde gewelfsleutels in de kooromgang en in de koorkapellen. De hoge gewelfsleutels vertonen geen beeldhouwde decoratie (ca. 1660).

Vóór de brand van 1947 waren op zolder nog sporen zichtbaar van beschilderingen op de houten bebording, die dateerden van vóór de overwelvingswerken van de kerk (1660-1665).

Tot omstreeks 1900 waren de muren en gewelven volledig wit overkalkt. De plint, tot een hoogte van 70 à 90 cm, was geschilderd met grijze olieverf. Sedert 1725 werden regelmatig globale wittingswerken uitgevoerd en zeker

sedert het begin van de 18de eeuw waren er blauwgeschilderde en vergulde sterren aangebracht op de gewelven.

In neogotische geest werd toen alle natuursteenparement van de kalklagen ontdaan en zichtbaar gelaten: zo de zuilen, de kapitelen en consoles, schachten, dagkanten en omlijstingen van ramen en deuren, gordelbogen, gewelfribben en gewelfsleutels.

Op de fraaie gewelfsleutels in kooromgang en koorkapellen werden fragmenten van polychromie teruggevonden. De epitafen van de kanunniken die volgens de archieven op de zuilen van het koor waren geschilderd, gingen wellicht toen volledig verloren.

Gelukkig heeft men het hier niet zo ver gedreven om ook het baksteenmetselwerk van zijn pleisterlagen te ontdoen, zoals in de Sint-Baafskathedraal van Gent of in de Sint-Martinuskerk van Lede. Het pleisterwerk van muren en gewelfvlakken tussen de natuursteenpartijen werd opnieuw wit geschilderd.

Van de oude figuratieve beschilderingen bleven alleen de gewelfschilderingen bewaard in de O.-L.-Vrouwekapel (18) en in de eerste en tweede zuidelijke omgangskapel (12, 13). Ze werden ca. 1900 van onder detailrijke kalklagen te voorschijn gehaald en bijgewerkt. In 1948 werden nog fragmenten van gewelfschildering ontdekt in de kapel van Crispijn en Crispinianus (20). Ze werden drastisch bijgeschilderd. Zo was enkele jaren vroeger ook geschied met het 'Laatste Oordeel' in de voormalige kapittelzaal (34).

In neogotische geest werden dan nog muurschilderingen aangebracht in de kapel van het H. Hart (15) en rond het O.-L.-Vrouwaltaar (18). In deze kapel dient ook nog gewezen op vaag zichtbare overblijfsels van figuren uit de *Boom van Jesse* op de muurdammen tussen de ramen (ca. 1500).

GLASRAMEN

De drie oudst bewaarde figuratieve glasramen dateren pas van de jaren 1880. Het betreft deze in de

Foto omstreeks 1900

kapel van het H. Hart (15) (1880, door Béthune (?)), in de kapel van O.-L.-Vrouw van Zeven Weeën (30) (1881, door Arthur Verhaegen) en in de kapel van de H. Dorothea (22) (1889, eveneens door Arthur Verhaegen). De twee eerstgenoemde staan in verband met de toen bloeiende confrerieën, de derde met de bloemisten.

In 1904-1907 werden door Jozef Casier uit Gent de vijf glasramen met heiligenfiguren boven het hoofdaltaar in het koor (1) gerealiseerd, gelijktijdig met de drie glasramen met voorstelling van de vijftien mysteriën in de O.-L.-Vrouwekapel (18). Uit dezelfde neogotische vernieuwingsperiode dateren de glasramen in de kapel van de H. Nicolaas (17) en in de kapel van de H. Catharina (19), die de askapel van O.-L.-Vrouw flankeren. Deze serie werd in 1908 door Casier aangevuld met een gelijkaardig glasraam in de kapel van de H. Jozef (23). Het is interessant om na te gaan welke heiligen door Casier zijn afgebeeld in de periode 1904-1908 en welke families hieraan hun medewerking hebben verleend.

Na 1908 kwamen de twee grote vensters van de kruisbeuk aan bod, eerst het *Sint-Maartensglasraam* of het Volkswenster, aan de kant van de Pontstraat (1912, Jozef Casier) en pas in 1929-1933 het glasraam met de *erewacht van Onze-Lieve-Vrouw* aan de overzijde, ontworpen door de gebroeders Ganton uit Gent maar nog uitgevoerd in de werkhuizen Casier.

Tot 1950 zullen dan nog een aantal nieuwe glasramen volgen, alle uitgevoerd door de gebroeders Ganton: in de kapel van de H. Antonius van Padua (1931), een tweede glasraam in de kapel van het H. Hart (1933), boven de ingang tot de sacristie en in de kapel van de H. Aloysius (1936), in de kapel van de H. Antonius Abt (1937), een tweede glasraam in de kapel van de H. Nicolaas (1938), in de doopkapel (1948), in de kapel van de H. Jacobus (1949) en tenslotte in de kapel van de H. Crispinus en Crispinianus (ca.1950). Ze werden alle geschonken door broederschappen of door privé-personen.

In 1956-1957 werden drie glasramen uitgevoerd door Cyriel Los uit Dendermonde, nl. in de kapel van de Zoete Naam Jezus, in deze van de H. Cornelius en Maurus en in de H.-Aubertuskapel.

Tussen 1965 en 1970 werden tenslotte de kapellen waar nog geen gekleurde glasramen waren geplaatst van nieuwe kunstwerken voorzien door Michel Martens uit Brugge, nl. twee in de kapel van de H. Barbara, en in de kapellen van de H. Antonius van Padua, Crispinus en Crispinianus, Catharina en Aloysius. De twee eerste bevatten gestileerde heiligenfiguren, alle andere zijn abstract uitgewerkt. Op verzoek van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen werd kleur zoveel mogelijk vermeden om niet te veel licht weg te nemen, doch deze optie werd achteraf niet door elkeen geapprecieerd.

Hiermee waren omzeggens alle lage ramen van gekleurd glas voorzien, behalve de twee ramen aan de westkant van de omgang en de twee ramen van de noordelijke kruisbeuk.

Begin de jaren 1970 werden dan nog alle hoge ramen vernieuwd met 'Chute de Versailles', de meest gebruikelijke kathedraalglasoort.

Sint-Martinusglasraam, 1912

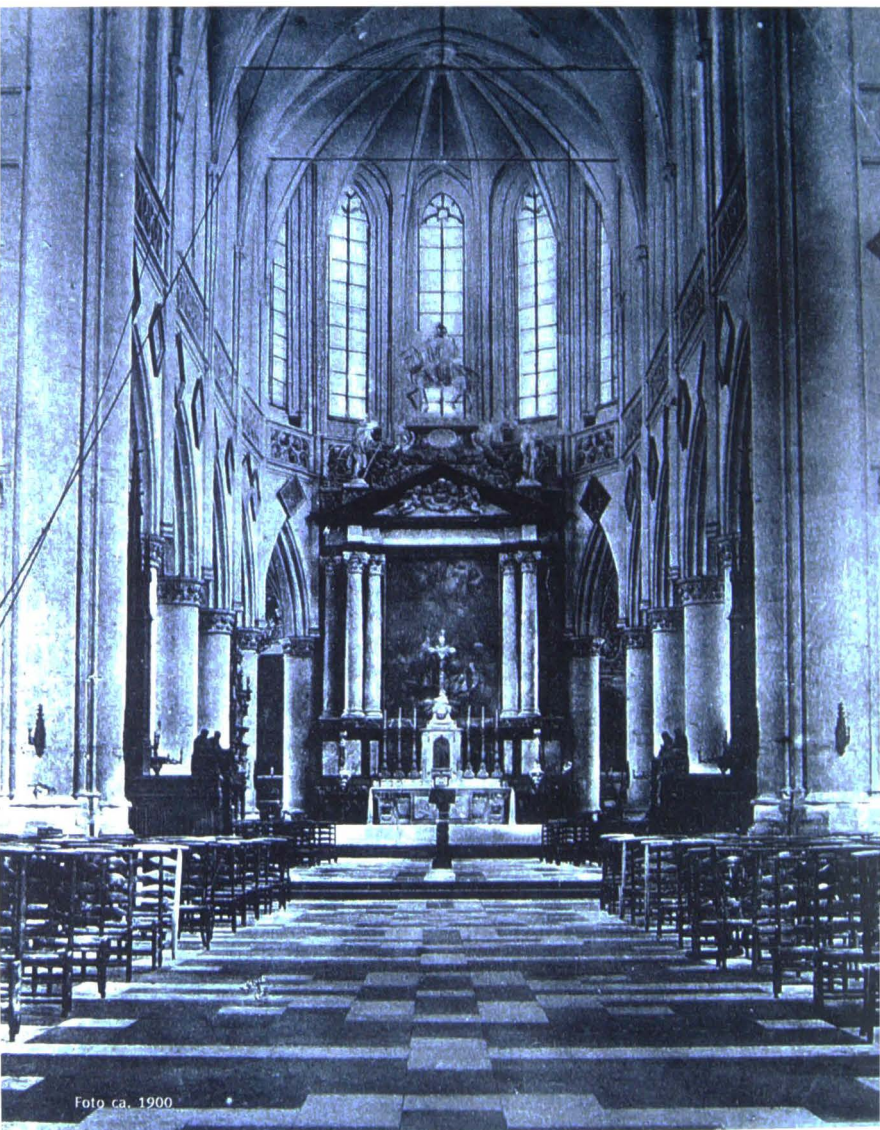

Foto ca. 1900

Rondgang

Het bewaarde meubilair dateert ten vroegste uit het begin van de 17de eeuw en is hoofdzakelijk 18de-eeuws. Van de periode vóór de beeldenstorm (ca. 1580) bleef omzeggens niets bewaard. In de contrareformatische aankleding van de kerk werd evenwel fel huisgehouden tijdens de neogotische periode, vooral kort na 1900, bij de aanpak van de koorpartij. Al het meubilair dat toen werd vervangen draagt uiteraard de stijkenmerken van deze periode. Thans resten nog 21 altaren van ambachten (broederschappen) en confrerieën (godsdienstige verenigingen).

In de 17de eeuw zocht de kerk zeer duidelijk het christelijk leven te stimuleren door de oprichting van confrerieën. Uit de statuten blijkt telkens weer dat het hoofddoel was een consequenter beleving van de godsdienst. In het aartsbisdom Mechelen, waartoe ook het Land van Aalst behoorde, kende de Mariale broederschap van de H. Rozenkrans, die door de dominicanen of predikheren werd gepatroneerd, de ruimste verspreiding met bijna één derde van alle gekende stichtingen. Tot de meest bloeiende confrerieën te Aalst behoorden, naast deze van Onze-Lieve-Vrouw van de Rozenkrans, ook deze van de Gelovige Zielen, van de H. Rochus, aanroepen tegen de pest, van de H. Barbara, schutspatrones voor een goede dood, Sint-Cornelius en Sint-Elooi, beiden aanroepen tegen dierenziekten, en uiteraard deze van het H. Kruis. Vanaf de 19de eeuw bloeiden vooral de confrerieën van het H. Hart en van de Hallebedevaarders. Schuttersgilden, rederijkers en ambachten besteedden de grootste zorg aan hun altaar, volgens de wisselende mogelijkheden van de tijd.

In de kerk zijn niet minder dan tien biechtstoelen opgesteld, verspreid over de verschillende zijkapellen. Zij dateren alle uit de periode 1739-1775 en werden vervaardigd door J.-B. Kieckens of J. Pieraert, het beeldsnijwerk door N. Van Mons.

Ook de kruisweg, geschilderd door Jozef Meganck in 1869-1870 is verspreid over de zijkapellen van het koor.

De 28 obiits of rouwborden die ter herinnering aan afgestorven parochianen in de kerk waren opgehangen vanaf 1826, werden na de brand van 1947 grotendeels weggenomen en in depot gegeven in het stadsmuseum. Hiervan decoreren een zestal obiits nu nog twee zijkapellen van het koor.

Via de westingang en het hoofdportaal betreedt men het *schip*, waar men onmiddellijk geïmponeerd wordt door de ruimte. De architectuur komt er ten volle tot haar recht en wordt maar weinig verdoezeld door meubilair. De schitterende wit-zwart marmere vloer vormt een element van eenheid doorheen de gehele kerk. Hij werd geplaatst

vanaf 1778, naar ontwerp van F.-J. Janssens uit Brussel, en vervangt de heterogene verharding die vooral bestond uit grafstenen, die toen omzeggens alle uit de kerk verdwenen zijn.

De **VIERING**, het kruispunt tussen schip en dwarsbeuk, werd na het tweede Vaticaans Concilie ingericht als nieuwe liturgische ruimte. Centraal is het vast vieringsaltaar opgesteld, een kunstwerk van de Aalsterse beeldhouwer Marc De Bruyn, sober uitgewerkt in witte kalkzandsteen.

HET KOOR

Het koor bevat nu nog alleen het hoofdaltaar, de communiebank en de sacramentstoren.

Tot 1764 was het koor afgesloten van het schip door een koordoksaal, waar het orgel stond opgesteld. In 1758 werd het huidig westdooksaal gebouwd (32); het oude orgel van Forceville uit 1702 werd verkocht aan de kerk van Nieuwerkerken, waar het nog steeds dienst doet. Het koordoksaal was gedragen door drie bogen, waarvan de centrale boog de toegang verschaftte tot het koor. Onder de zijbogen stond rechts het St.-Pieteraltaar, links het altaar van de H. Ursula, patrones van de wevers. De twee altaren werden verkocht aan de parochiekerk van Leeuwergem en in 1768 vervangen door marmeren altaartafels (gemaakt door Jacob Mertens), die in 1789 op hun beurt verkocht werden aan de kerk van Scheldewindeke, waar ze bewaard bleven.

Het witmarmeren **HOOFDALTAAR** (1) trekt nu de volle aandacht. Het werd in 1775 ontworpen door Kanunnik Albert Truyts uit Brussel en in 1777 geleverd door de Brusselse beeldhouwer F.-J. Janssens. Onder de altaartafel, die op vijf treden rust, is een sarcofaag aangebracht waarvoor een reliëf is geplaatst met de afbeelding van de *Aanbidding der koningen*. De vergulde bronzen ornamenten die het witmarmeren altaar verlevendigen, slopten grote geldsommen op. Boven de predella staat een expositietroon opgesteld, waarboven een zilve-

Hoofdaltaar (1777)

ren altaarkruis is geplaatst, in 1725 vervaardigd door de Aalsterse edelsmid Hendrik Frans Willick. De altaarkandelaars in gedreven en vergulde koperplaat dateren uit de periode van het altaar en behoren ook tot de Lo-dewijk XVI-stijl.

Tot 1901 stond een barok portiekaltaar uit 1682 achter deze altaartafel opgesteld. Het bevatte een groot altaarschilderij met voorstelling van *Martinus die een dode opwekt*, geschilderd door Godfried Maes in 1686 (zie 5). Het was bekroond met een imposant ruiterbeeld van Martinus met twee bedelaars, net als het portiek vervaardigd door de Dendermondse beeldhouwer J.-B. De Vree. Bij de afbraak van het portiek werden de beelden naar het stadsmuseum overgebracht. Op de achterzijde van het altaar bleef nog een gesculpteerd barok antependium bewaard in verguld houtsnijwerk, dat aan dezelfde kunstenaar wordt toegeschreven.

Zoals reeds hoger vermeld was in 1685 het hoofdaltaar heringericht rond de Heilige Martinus. Deze devotie werd gestimuleerd door het kapittel, waarvan de deken toen en voortaan ook tot pastoor van de parochie en deken van de Christenheid werd aangesteld. Door de samenvoeging van deze functies kwam een voorlopig einde aan de jarenlange twist tussen de pastoor en het kapittel.

Deze devotie zou ook aanleiding geven tot de vervaardiging van een groot zilveren reliekschrijn dat ook bekroond was met een ruiterbeeld en dat voornamelijk vervaardigd was door leden van de Aalsterse zilversmedenfamilie Willick. Het werd gesmolten op het einde van de 18de eeuw, om belastingen te betalen.

De neogotische COMMUNIEBANK in eik werd rond 1906 vervaardigd naar een ontwerp van stadsarchitect J. Goethals.

Gelukkig bleef in het koor de laatrenaissancistische SACRAMENTSTOREN (2) bewaard, opgetrokken in 1604 door Hieronymus du Quesnoy de oude, in wit, zwart en rood marmer. Dit bij uitstek gotisch kerkmeubeltype dat hier in

Sacramentstoren 1604, voorzijde

Sacramentstoren 1604, achterzijde

het begin van de 17de eeuw werd vernieuwd, vervangt een ouder exemplaar uit de 15de en het begin van de 16de eeuw, dat bij de beeldenstorm werd vernield, doch waarvan fragmenten werden hergebruikt in de voormalige sacristie (zie 33). Deze driedubbele toren, als het ware een torenmonstrans uitgewerkt in marmer, is één van de laatste exemplaren in zijn genre: sedert het Concilie van Trente werd de reservatie immers voorgeschreven in een tabernakel op het hoofdaltaar.

In het koor stonden ook meerdere gestoeltes opgesteld, die in de loop der eeuwen herhaaldelijk werden vernieuwd. Boven de rugbeschotten hing een reeks wandtapijten, met afbeelding van de geschiedenis van Abraham. Nog op het einde van de 18de eeuw vernieuwde Janssens het gestoelte van de kanunniken, op zijn beurt vervangen in 1845 door een neogotisch exemplaar van F. Durllet en J. Geerts, dat rond 1905 verwijderd werd. Zo werd tegemoetgekomen aan de neogotische puristische mode waarbij werd gestreefd om de architectuur zo volledig en zuiver mogelijk tot haar recht te laten komen.

Tenslotte wordt de aandacht nog getrokken door de bronzen KOORLEZENAAR in de vorm van een pelikaan, symbool van het kapittel. Deze eenzame restant is opgesteld op een roodmarmeren zuil en dateert uit het einde van de 18de eeuw.

ZUIDELIJKE ZIJBEUK

Wij beginnen de rondgang aan de zuidwestelijke ZIJKAPEL, die TOEGEWIJD IS AAN DE H. AUBBERTUS, patroon van de bakkers (3). Tot 1654 bevond zich hier de Sint-Eligiuskapel (nu 28). Het portiekaltaar in gemarmerd hout bevat een schilderij uit 1701 van Jan van Cleef de Jonge (1646-1716) uit Gent, met voorstelling van Autbertus die broden uitdeelt. Op de bekroning staat een beeld van de heilige als bisschop, op de zijvoluten telkens een bedelaar die een brood ontvangt. Een broodplank en een bisschopsstaf flankeren het barokke medaillon tussen beeld en schilderij. Het fraaie antependium, vervaardigd uit zilverdraad op rood fluweel, dateert uit de 18de eeuw.

Het gestoelte behoorde niet steeds toe aan de armenmeesters, die instonden voor de broodbedelingen aan de behoeftigen, maar wel hoofdzakelijk aan de bakkers. In 1813 werd het gestoelte voor het beschot dat het jaartal 1738 draagt vernieuwd.

Boven het gestoelte hangt een schilderij met voorstelling van het bezoek van Elisabeth en Zacharias met Sint-Jan aan Maria, Jozef en Jezus, toegeschreven aan Frans van de Kastele uit Brussel. Deze Heilige Familie zou dateren van omstreeks 1565 en is daarmee het oudste schilderij op doek uit de kerk. Het glasraam is van de hand van C. Los uit Dendermonde (1957) en stelt Christus voor die zijn kerk vestigt.

Het dichtgemetselde poortje in de westgevel gaf uit in de zuidelijke omgang, naast de toenmalige kapel van Sint-Elooi, thans toegewijd aan de Heilige Autbertus. Deze oude situatie ligt aan de oorsprong van de benaming 'Sluierstraatje', dat oorspronkelijk Sint-Elooistraatje noemde, benaming die wegens de verplaatsing van het altaar van Sint-Elooi naar

de noordelijke transeptarm (ca. 1654) later niet meer werd begrepen en omgevormd werd tot Sluierstraatje.

De tweede KAPEL is toegewijd aan de H. CORNELIUS EN H. MAURUS (4), patroon van de kleermakers. Het portiekaltaar bevat eveneens een altaarboek van Jan Van Cleef uit ca. 1700, hier met voorstelling van *De verbanning van de H. Cornelius*. Het altaarportiek is bekroond met een beeld van de Heilige Cornelius. Het antependium uit de 18de eeuw is versierd met een Lam Gods in cartouche. Kandelaars en kruis zijn uitgewerkt in Lodewijk XVI-stijl. De biechtstoel in rococostijl is bekroond met een medaillon met voorstelling van de H. Gaugericus, patroon van het kapittel. Het processievaandel van O.-L.-Vrouw van Zeven Weeën werd in 1883 ontworpen door J.B. Béthune. Het glasraam is vervaardigd door C. Los uit Dendermonde (1956).

Voor de kapel wordt Onze-Lieve-Vrouw van Altijd durende Bijstand druk vereerd.

Aan de eerste zuil van de zuidelijke kruisbeuk is het epitafaaf van Jan Reaels en Joanna De Smed bevestigd, voorzien van een beeldje van Sint-Jan de Doper en versierd met kariatiden en engelenkopjes (ca. 1669).

ZUIDELIJKE KRUISBEUK

Het KERKMEESTERSGESTOELTE (5) is opgesteld tegen de westmuur van het zuidelijk transept en vormt één ensemble met het gestoelte en de lambrisering van de Barbarakapel. Het Lodewijk XVI-meubel werd gemaakt in eikenhout in 1780-1785 door Aalsterse ambachtslieden. In het rugbeschoot zijn in drie ovals tafelen uit het leven van Martinus uitgebeeld, gepenseeld door Jan de Landtsheer in 1785: *Christus verschijnt aan slapende Martinus*, *Martinus vernielt afgodenbeelden*, *zoek van Martinus aan Keizer Valentinus*.

Boven dit gestoelte hangt het voormalig hoofdaltaarschilderij van Godfried Maes (zie 1). Deze **Opwekking van een dode door Sint-Martinus** (1687) was het centrale stuk in de vernieuwde Martinusdevotie.

Sint-Martinus wekt een dode tot leven, door G. Maes, 1687

St.-Barbara-altaar

Het gelijkaardige GESTOELTE VAN DE H. BARBARA dat hierop aansluit, bevat ook in het rugbeschot drie geschilderde taferelen van Jan de Landtsheer (1780). In de bekroning staat de kenspreuk van de Barbaristen: *vicit vim veritas* (De waarheid heeft het geweld overwonnen). Tussen het gestoelte en het Barbara-altaar staat nog een lambrisering in dezelfde stijl met nogmaals drie geschilderde taferelen. Van links naar rechts stellen deze taferelen voor: H. Barbara met kelk, Barbara onderwezen door Valentinus en door spionnen verrast, Barbara achtervolgd door de knechten van Dioscurus, Barbara voor de rechter, de marteling, Barbara uit de kerker ontsnapt en terug gegrepen.

De twee glasramen van Michel Martens uit Brugge (1965 en 1968) tonen telkens twee heiligenfiguren.

Het huidige ALTAAR VAN DE H. BARBARA (6), patrones van de goede dood en van het Rederijkersgenootschap de Barbaristen, was voorheen toegewijd aan de H. Laurentius. Het mooie portiek uit 1644 werd in 1661-1662 omgebouwd door Peeter de Can en Jan de Dryver en bevat mooie getorste zuilen versierd met loofwerk en engeltjes. De kroonlijst is versierd met een engelenkopje en met rozemarijntakken, symbool van deze rederijkerskamer. Tussen het gebroken fronton staat een nis met Barbarabeeld, Het altaarkruis in gesneden en verguld hout is afkomstig van het voormalig altaar van de H. Ursula, wiens beeltenis het draagt (1741). Het altaarschilderij toont de *Marteldood van Barbara*, geschilderd in 1752 door Maximiliaan D'Hase (Brussel, 1713-1781), die zich inspireerde op een gelijkaardig werk in Gentse kerken. Het prachtig antependium in goudborduurwerk op rood fluwelen achtergrond dateert nog van 1683 en bevat de initialen van de H. Barbara.

Links en rechts hangt een votiefschilderij op paneel, beide uit 1640: *Barbara, patrones van een goede dood* en *De vinding van een afgehouwen hoofd*.

Het ZUIDELIJK TOCHTPORTAAL (7) werd in 1735 vervaardigd door Jan Pieraert en Jan-Baptist Kieckens uit

Aalst en is volledig hersteld na de brand van 1947. Op de koepel zitten allegorische beelden van de *Voorzichtigheid* en de *Matigheid*, gesneden door Nicolaes Van Mons uit Brussel in 1736. De koepellantaarn draagt een medaillon met de *Salvator Mundi*. Boven beide zijdeuren komen medaillons voor met de afbeelding van de evangelisten Marcus en Lucas. Op de wandbeschotten naast het portaal medaillon met Rochus en Barbara.

Boven het portaal bevindt zich het groot **SINT-MAARTENGLASRAAM**, in 1912 vervaardigd door Jozef Casier uit Gent in opdracht van het hiertoe opgerichte Sint-Maartensgilde, als eerherstel jegens de Aalsterse patroon na de afbraak van het hoofdaltaarportiek in 1901. Het bevat vier taferelen uit het leven van de parochiepatroon: *Martinus deelt zijn mantel*; *Martinus monnik sticht Ligugé*; *Martinus omhelst een pestlijder*; *Martinus verdedigt de Atriërs*.

In de marmeren vloer bemerkt men een kope-
ren lijn die naar de noordoostelijke vieringpijl loopt. Het betreft hier een **MIDDAGLIJK**, die in 1840 werd geplaatst als gevolg van een Koninklijk Besluit uit 1835 waarbij sommige steden verplicht werden een dergelijke tijdsmeting te realiseren voor het synchroniseren van de uurwerken ten behoeve van het opkomend treinverkeer. De lens die de lichtvlek afwerpt bevindt zich onderaan rechts in hogervermeld glasraam.

Het **ALTAAR VAN DE H. ROCHUS** (8) is zeker het meest beroemde van de kerk. Het werd vervaardigd in opdracht van de welvarende hop- en graanhandelaars en staat in relatie met de bestrijding van de pest. Het portiek, voorzien van gekoppelde zuilen, zou ontworpen zijn door P.P. Rubens omstreeks 1626 en is uitgewerkt in niet beschilderde eik. Het bevat het beroemde schilderij met *Rochus door Christus aangesteld tot patroon van de pestlijders*, terwijl hij wordt aanroepen door een groep noodlijdenden op de voorgrond (ca. 1624). De predella is versierd met twee beschilderde panelen, ook toegeschreven aan Rubens: *Rochus ontvangt een brood van een hond* en *Rochus wordt in de gevangenis bij-*

St.-Rochusaltaar

Het H. Kruisaltaar is afkomstig uit de Karmelietenkerk

gestaan door een engel. Dit 'pestaltaar' bevat in de bekroning vijf beeltenissen van voorsprekers in nood: centraal een geschilderd doek van Onze-Lieve-Vrouw, toegeschreven aan Rubens, verder vier beelden: Antonius Abt, Adrianus (met 1632 op aambeeld), Sebastiaan en Christoffel. Het betreft hier kopieën, die na de brand van 1947 werden gekapt door Frans Lemaitre; de originelen bevinden zich in het stadsmuseum. Bij dit altaar behoren verschillende 18de-eeuwse antependia.

Rechts van het altaar is in een barokke niskast het ROCHUSSCHRIJN opgeborgen. Het schrijn uit het midden van de 17de eeuw is voorzien van fraai zilverbeslag, dat in 1727 door H.F. Willick uit Aalst werd vervaardigd.

DE CALVARIE (9) behoort bij het H.-Kruisaltaar. Het Christuscorpus werd in 1948 herkapt. De barokke sokkel bevat het epitaaf van Jan Vanden Meerssche uit 1619.

HET ALTAAR VAN HET H. KRUIS (10) heeft een lange geschiedenis. Het huidig marmeren barok portiekaltaar werd hier in 1805 opgericht en is afkomstig uit het afgeschafte karmelietenklooster. Het was er opgericht in 1650 door beeldhouwer Cornelis van Mildert en was daar bekroond met het albasten Onze-Lieve-Vrouwebeeld en met twee (verdwenen) heiligenbeelden, de patronen van schenker Philippus Theodorus van Vaernewyc.

Ook het altaarschilderij werd mee overgebracht, maar omdat het geen uitstaans had met de functie van het hergebruikte altaar (het moest dienst doen als H.-Kruisaltaar), werd het opgehangen tussen dit altaar en het Rochusaltaar, daar waar nu de Calvarie hangt. Pas in 1899 werd op verzoek van de Koninklijke Commissie het schilderij opnieuw in het portiek geplaatst.

Het schilderij van Gaspar De Crayer uit 1650 verbeeldt de *Heilige karmeliet Simon Stock, die uit handen van Maria het scapulier ontvangt*. Hij is omgeven door andere karmelietenheiligen. Het antependium (en de predella) in zilver- en goudborduurwerk op roodfluwelen achtergrond bevat een geborduurd medaillon in zijde, met voorstelling van *De Goede Dood*.

De PREEKSTOEL (11), opgesteld op de overgang van kruisbeuk naar kooromgang, is ongetwijfeld een sculpturaal meesterwerk van deze kerk. Hij werd in 1806-1810 vervaardigd door Willem I van Buscum (Mechelen 1758-Aalst, 1831), directeur van de stedelijke tekenschool. Deze preekstoel vertolkt een vrij ingewikkeld en cerebraal, maar logisch iconografisch programma. Naar de boodschap die vanaf de preekstoel wordt verkondigd, wordt verwezen in het witmarmeren bas-reliëf met de *Boodschap aan Maria*. Deze boodschap wordt ondersteund door het Geloof (allegorisch beeld) dat over de wereld heerst. Het Geloof verlicht (vuurvaas), geeft toegang tot de hemel (hemelsleutels) en staat opgetekend in het Boek. Links van de kuip hoorn des overvloeds met symbolen van de deugden: rechtvaardigheid (weegschaal), zachtmoedigheid (lam), breidel (matigheid), enz.; rechts, hoorn met symbolen van de Eucharistie. De boodschap van Christus werd voorafgegaan door het Oude Testament, vandaar de oudtestamentische symbolen op de trapleuning en de schicht uit de hemel, die op de stenen tafels neerkomt onder de trap. Het klankbord, dat het woord Gods doet weerklank vinden, is versierd met de symbolen van de evangelisten, die dat woord optekenden. Het geheel wordt bekroond met de hemelse verschijning van God de Vader, die zijn hand boven de predikant en de gelovigen houdt. De predikant wordt verlicht door de H. Geest (onder het klankbord).

DE ZUIDELIJKE KOOROMGANG

De KAPEL VAN DE ZOETE NAAM JEZUS (12) herbergt een portiekaltaar uit de 2de helft van de 18de eeuw, waarin een altaarschilderij op paneel is geplaatst met voorstelling van de *Aanbidding der Herders*, voorheen toegeschreven aan Otto Venius, maar thans aan Ambrosius Francken de oude (ca. 1600). Het antependium in verzilverd en verguld koper toont centraal het Jezuskind in een wolken- en engelenkrans, verder omgeven met stralen en korenaren en druiventrossen, symbolen van

Preekstoel

Aanbidding van de herders

Pelikaan, symbool van het kapittel

de Eucharistie. Onder de baldakijnbekroning van het altaar is God de Vader afgebeeld.

Tegenover het altaar biechtstoel bekroond met medaillon met de H. Paulus uit 1740.

Glasraam met afbeelding van de H. Familie door C. Los uit Dendermonde van 1956.

De gewelven van deze kapel en van de eerste travee van de aanpalende kooromgang zijn versierd met gotische schilderijen (ca. 1495). Ze stellen engelen voor die passiewerktuigen dragen en zijn in verband te brengen met het H.-Kruisaltaar dat toen hier was opgesteld.

DE KAPEL VAN SINT-ANTONIUS ABT (13) bevat nu een neogotische altaartafel en een altaarretabel in eik, in 1911 vervaardigd door Robert Van Caelenbergh uit Aalst. Antonius-abt is de patroon van de vleeshouwers. Het centrale beeld van Sint-Antonius is geflankeerd door twee taferelen, met voorstelling van *Sint-Antonius vertrekt naar de woestijn en deelt al zijn goederen uit aan de armen* en *Sint-Antonius op zijn sterfbed*. Tegenover het altaar hangt het oude altaarschilderij afkomstig uit het voormalig portiekaltaar alhier, met voorstelling van *De bekoring van Sint-Antonius in de woestijn*, toegeschreven aan J. Van Helmont, 17de eeuw.

Het glasraam stelt de Heilige kluizenaar voor en is in 1937 geplaatst door Ganton uit Gent.

Via deze kapel bereikt men ook de voormalige kapittelzaal (zie 34). De fraaie deur vertoont nog de afbeelding van een pelikaan, symbool van het kapittel.

DE DOORGANG NAAR DE WINTERKAPEL (14) bevat twee bergmeubelen en een oude uurwerkkast gemaakt door Joannes Coopman, waarin een werk van Antoon Sacré uit Aalst uit 1777 was opgesteld (nu gedeeltelijk vernieuwd). De oude sacristiedeur bevat nog fraaie briefpanelen uit de 16de eeuw. Boven de deur glasraam met de H. Paulus en Elisabeth, patroonheiligen van de schenkers Moens de Hase, door de gebroeders Ganton, Gent, 1936.

Tegen de westmuur hangt een doek toegeschreven aan Theodoor Boeyermans (derde kwart 17de eeuw),

dat twee karmelieten voorstelt die aan de jeugdige Maria, die vergezeld is van haar moeder Anna, hun stamboom aanbieden. Vermoedelijk is het afkomstig uit de afgeschafte karmelietenkerk.

DE STRAALKAPELLEN

De **KAPEL VAN HET H. HART VAN JEZUS** (15) is vooral bekend door de aanwezigheid van de biechtstoel van de deken die een medaillon bevat met Sint-Martinus. Voorheen was dit de H. Sebastiaanskapel, toegekend aan de handboogschutters; het altaarschilderij uit het voormalig portiekaltaar bleef bewaard en hangt nu in kapel 21.

Het neogotisch retabel uit 1875 werd vervaardigd door Bressers en Blanchaert uit Gent. Enkele jaren later werd het geschilderd door de gebroeders Janssens uit Nevele. Het tafereel links stelt het *Laatste Avondmaal* voor, rechts de *H. Margaretha Maria Alacoque*. Centraal staat het Calvarietafereel. Boven het retabel is een groot H.-Hartbeeld geplaatst op een sokkel, en beschermd door een zwaar uitgewerkt baldakijn.

Het glasraam rechts is het oudste uit de kerk. Het stelt drie heiligenfiguren voor en wordt toegeschreven aan J.B. Béthune (1880). Het andere glasraam staat in verband met de H.-Hartdevotie en werd in 1923 vervaardigd door Ganton uit Gent.

De neogotische wandschilderingen op de gewelven dateren van kort na 1900; de koolbladeren op de kapitelen werden toen verguld.

Tegenover het altaar staat het **GRAFMONUMENT VAN DIRK MARTENS** (1446-1534), vervaardigd in 1774, waarin de oude grafsteen is verwerkt. Het monument werd pas in 1877 in de Sint-Martinuskerk opgericht. Het is afkomstig uit de Sterherenkerk van de wilhelmieten, nabij het begijnhof, waar Dirk Martens begraven was. De gotische randtekst van deze grafsteen luidt: hier leit begraven/dierick martens d'eerste leterdruckere van duitschlant/vrankeryke en (de) desen/nederlanden; hy sterf a° xvc xxxiiij de(n) xxviii dach i(n) maic(n).

Grafsteen van Dirk Martens (1534)

Grafmonument van Dirk Martens

De KAPEL VAN DE H. ALOYSIUS VAN GONZAGA (16) was voorheen toegewijd aan Sint-Joris, patroon van de voet- of kruisboogschutters. Het eikenhouten portiekaltaar in Lodewijk XV-stijl werd voor hen vervaardigd door Martin Mattelet uit Namen in 1770-1773. Het middenpaneel van het oude Sint-Joristriptiek werd opgekuist en in het portiek geplaatst. In 1855 werd dit altaar overgenomen door het broederschap van de H. Aloysius en werd het schilderij vervangen. Jozef Meganck (1807-1891) schilderde in 1856 het tafereel met voorstelling van de *H. Aloysius die de christelijke leer onderwijst*.

Tegenover het altaar hangt het oude altaarschilderij *Sint-Joris doodt de draak*, door Baptist Gilgot, die in 1600 naar Mechelen toog om een geschikt patroon (voorstellingswijze) te vinden. In oude reisverhalen spreekt men van een triptiek met de legende van de H. Margaretha, wiens verhaal verwant is met dat van Joris. Het tafereel stelt dus Sint-Joris voor die een koningsdochter (Margaretha) bevrijdt van de draak. Het werd vaak toegeschreven aan Maarten De Vos, de luiken aan Bernard van Orley. De luiken werden in 1773 tegenover het nieuwe portiek gehangen en zijn nu verdwenen.

Het figuratieve glasraam links stelt *De barmhartige Samaritaan* en *De opwekking van een dode* voor (Ganton, 1936), het abstracte raam is van Michel Martens (1970).

De biechtstoel bevat een medaillon met Maria in de bekroning.

De KAPEL VAN DE H. NICOLAAS (17) bevat nu een witmarmeren portiekaltaar, vervaardigd door Jan Baptist De Vree uit Antwerpen in 1713. In 1712 had de Sint-Niklaasgilde der winkeliers of neringdoeners de toelating bekomen om voortaan gebruik te maken van deze kapel, die voorheen aan de H. Ambrosius (wolwevers) en oorspronkelijk aan Sint-Jan de Doper (privaatkapel) was toegewijd. Het nieuwe altaar moest van marmer zijn en bekrond met beelden van Sint-Jan de Doper, Sint-Ambrosius en Sint-Nicolaas.

Het altaarschilderij werd vervaardigd door Jan-Baptist Van Volxum (Gent 1679-1734). Het stelt de *H. Nicolaas van Myra die afgodenbeelden verbrijzelt* voor.

Het antependium behoort bij het 'Gewaad van Drongen', een midden 18de-eeuws parament dat na de afschaffing van het premonstratenzerklooster aldaar, hier terecht kwam omstreeks 1809, door toedoen van deken De Hert.

De twee glasramen bevatten respectievelijk drie heiligenbeelden (Elisabeth, Nicolaas en Hubertus), vervaardigd door J. Casier in 1907 en taferelen uit het leven van de patroonheilige, door Ganton uit 1938. Tussen de ramen hangt het epitaaf van Jan de la Port en Elisabeth van den Toeren (†1625), tegen de omgangszuil het epitaaf van Jan de la Port (†1629) met voorstelling van Sint-Jan de Doper.

De marmeren wandbekleding werd in 1770 geplaatst door Jacobus Martens. De witmarmeren communiebank werd in 1759 opgericht en is afkomstig uit het klooster der ongeschoeide karmeliten uit de Pontstraat van Aalst waar ze omstreeks 1688 was geplaatst.

De KAPEL VAN O.-L.-VROUW VAN DE ROZENKRANS (18) is de middenste absidiale kapel en is naar aloude gewoonte toegewijd aan de Moeder Gods.

Vooreerst valt hier de prachtige gewelfschildering op, gedateerd 1497. Ze vertoont engelen tussen rankwerk, die banderollen dragen in verband met Maria. De gewelfschildering is de uitloper van een 'Boom van Jesse', de stamboom van Christus, waarvan nog enkele figuren op de muurdammen tussen de ramen vaag waarneembaar zijn.

Tot 1905 stond hier een marmeren portiekaltaar opgesteld dat toen moest verdwijnen in het kader van de neogotische purificatie, omdat het ook het zicht belette op de architectuur na de sloping van het grote hoofdaltaarportiek. Fragmenten ervan zijn ook bewaard in het museum Oud-Hospitaal. Het was ook gebouwd door De Vree, in 1687-1690. Van deze kapelinrichting rest alleen nog de wit- en zwartmarmeren communiebank, in 1711 vervaardigd door Jan Michiels uit Brussel.

In de plaats van dit altaar kwam in 1909 een neogotisch altaar met gesculpteerd retabel in witsteen, van de hand van Rooms uit Gent. De vijf nissen bevatten beelden van Joachim, Anna, Maria met kind, Elisabeth en Zacharias.

De neogotische glasramen van Jozef Casier uit Gent van 1906-1907 passen ook in de neogotische vernieuwingen: ze stellen de vijf blijde, droeve en glorierijke mysteries voor. De muren werden versierd met geschilderd neogotisch schabloonwerk (1913).

Tegenover de kapel werd de achterzijde van het hoofdaltaar versierd met een gebeeldhouwd houten antependium (1682), afkomstig van het gesloopte hoofdaltaarportiek. De neogotische retabelkas op voetstuk bevat de *Heilige Familie*, voorgesteld in een huiselijk tafereel.

DE KAPEL VAN DE H. CATHARINA (19) is toegewezen aan het rederijkersgenootschap de 'Catharinisten'. Recent onderzoek wees uit dat het witmarmeren altaarportiek ca. 1664 werd vervaardigd door Pieter Verbruggen de Oude.

Tussen de altaartafel en het schilderij bevindt zich een levensgroot ligbeeld van Catharina. Het portiek is ook bekroond met haar borstbeeld.

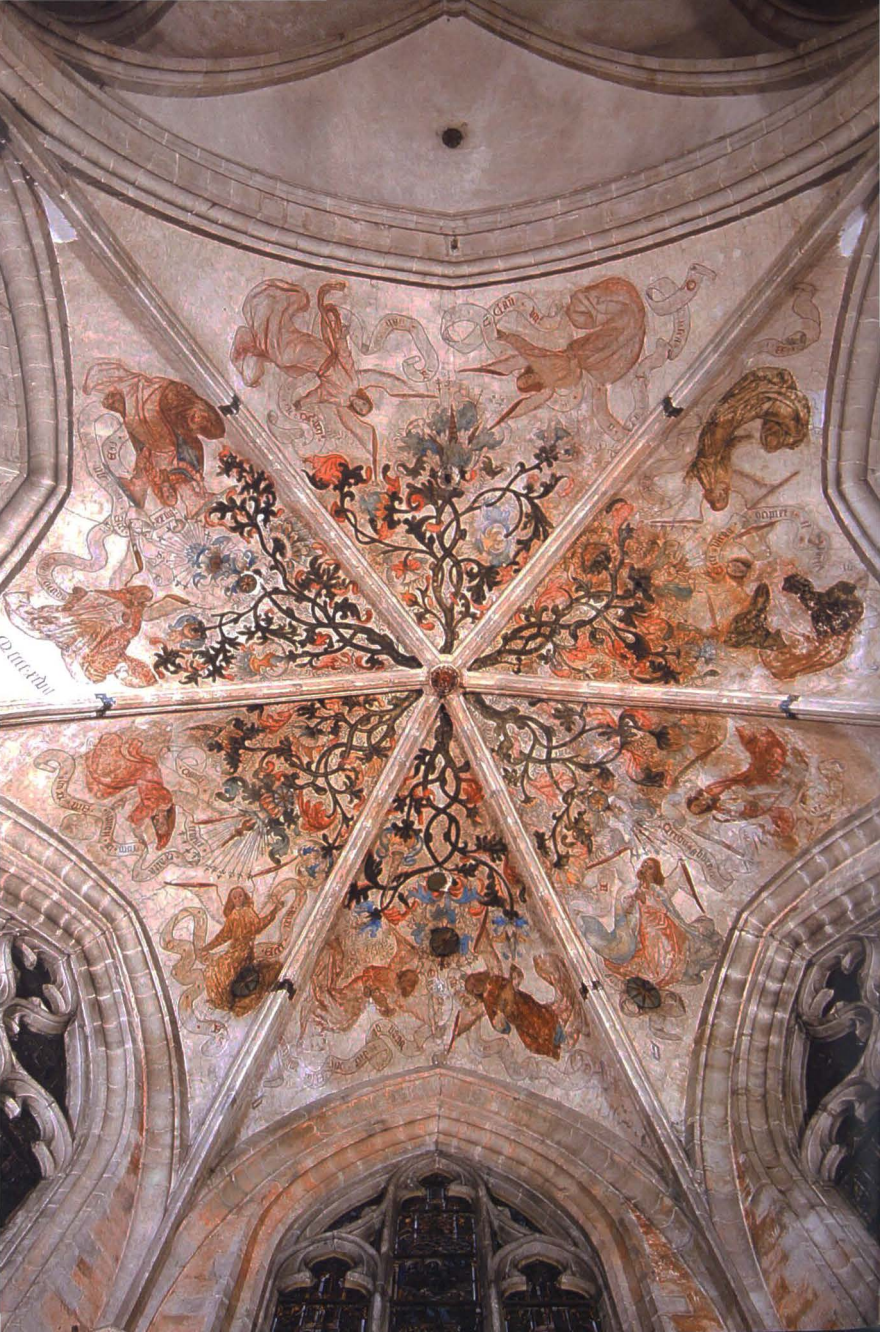
Kooromgang

H. Catharina-altaar

(FOTO OP PAGINA 38)

Gewelfschildering (1497)

De lijst van het antependium is gesculpteerd in wit marmer: hij bevat naakte engel-tjes die een lange slinger van bladwerk en vruchten vasthouden. De laterale engelen dragen een tekstplaatje met de kenspreuk van de Catharinisten: amor vincit (liefde overwint).

Het altaarschilderij werd vervaardigd door Pieter Thys de Oude in 1666 (gesigneerd en gedateerd) en stelt de *Marteldood van de Heilige Catharina van Alexandrië* voor.

Bij het altaar hoort ook een prachtig vijfdelig antependium, vervaardigd in goud- en zilverborduurwerk op roodfluwelen achtergrond. Het dateert uit het einde der 17de eeuw.

Het reusachtig altaarkruis (h. 287 cm) werd vervaardigd door J.-B. Lavendy in 1777, een Aalsters zilversmid. Het centraal medaillon op vergulde achtergrond werd in 1985 jam-merlijk gestolen.

De 'kast' van de Catharinisten bestaat uit twee delen en is afkomstig van het ge-stoelte dat in de kooromgang was opgesteld: het onderste deel is de knielbank, versierd met drie fraaie barokke cartouches en ingericht als antependiumkast, het bovendeel maakte deel uit van het rugbeschoot. Het bevat het wapenschild van Carolus Charité, abt van de abdij van Ninove, een fraai Catharinabeeld waaronder een tekst met chronogram voor 1701, drie ovale medaillons met S. Margareta, S. Pacifica en S. Laureatus (die wellicht staan voor de zuiverheid, de vredelievendheid en de roem) en twee gesculpteerde panelen met festoenen waarin rederijkersattributen zijn verwerkt. Twee dolfijnen vullen de hoeken tussen beide onderdelen. De witmarmeren communiebank (ca. 1759) sluit de kapel af.

Er dient hier opgemerkt dat de drie laatstgenoemde kapellen beantwoordden aan een eenheidsconcept dat omstreeks 1700 tot stand kwam: de zwart-wit marmeren Rozenkranskapel werd geflankeerd door witmarmeren kapellen van Catharina en Nicolaas. De uitwerking van de kapellen van beide rederijkersgenootschappen, Catharina (19) en Barbara (6), is ook het resultaat van een zekere naijver sedert de tweede helft van de 17de eeuw.

De *KAPEL VAN DE H. CRISPINUS EN CRISPINIANUS* (20), patronen van de huidenvetters en lederbewerkers, was voorheen toegewijd aan de H. Drievuldigheid. Een barok beeld van de Genadestoel bevindt zich thans in het museum en het huidig portiekaltaar bevat in de bekroning nog een geschilderd paneel met de H. Drievuldigheid uit 1616-1617, toegeschreven aan David Teniers de oude.

Het portiek moet uit dezelfde tijd stammen. De constructie in gemarmerd hout wordt geflankeerd door getorste zuilen en door twee levensgrote gesculpteerde heiligenbeelden, die ook archivalisch vermeld worden in 1616-1617.

Het altaarschilderij op paneel stelt de marteldood voor van de twee heiligen en wordt ook toegeschreven aan David Teniers de Oude.

Merkwaardig zijn hier het Lodewijk XVI-altaarkruis en de zes bijhorende altaar-kandelaars, door Lauwaert in 1782-1785 gesculpteerd in hout. Het prachtig antependium (ca. 1700) werd in 1784 gekocht van de afgeschafte Theresianen. De glasramen zijn van Ganton (ca. 1950) en van Martens (ca. 1970). De biechtstoel bevat een medaillon met de *Salvator*.

Verheerlijking van de Naam Jezus

Het marmeren epitaaf van Ghysbrecht Uytersproct (1625) bij de ingang van de kapel is bekroond met een Onze-Lieve-Vrouwebeeldje en omvat een prachtige *pleurant*.

Na de brand van 1947 werden de toen teruggevonden geschilderde distelbloemen en spreukbanden op de gewelven (eind 15de eeuw) wat al te nadrukkelijk 'gerestaureerd'.

Tegenover het altaar hangt de *Verheerlijking van de Naam Jezus*, een geschilderd altaarpaneel uit de 2de helft van de 16de eeuw, blijkbaar vervaardigd in de omgeving van Maarten De Vos (1532-1603). Dit wonderbaarlijk tafereel zou afkomstig zijn van het altaar van de Zoete Naam Jezus (12).

DE KAPEL VAN DE H. ANTONIUS VAN PADUA (21) bevat het patroonsbeeld in de centrale altaarnis én in de bekroning. Het portiekaltaar in gemarmerd hout vertoont rococodecoratie en valt vooral op door de twee levensgrote engelen die het flankeren. Het werd vervaardigd door J.-B. Kieckens uit Aalst in 1771-1772 in opdracht van de broederschap van de Hallebedevaarders, die het reeds in 1781 verlieten voor het huidige altaar (25). In het begin van de 19de eeuw nam de Sint-Antoniusbroederschap deze kapel met altaar over. De baldakijnvormige bekroning is afgezoomd met rocailleluchten.

Vroeger was de kapel toegewijd aan de Vier gekroonden, patronen van het metselaarsgilde; het altaarschilderij hangt nu boven het gestoelte van de H. Anna (29).

Het schilderij met *de marteldood van de H. Sebastiaan*, patroon van de handboogschutters (zie 15), wordt toegeschreven aan Michiel Coxcie (ca. 1580) of omgeving. Vergelijkbare werken van hem bevinden zich in Antwerpen en in Mechelen.

De glasramen zijn van Ganton (1931) en van Martens (ca. 1970) en de biechtstoel is versierd met een Davidmedaillon.

Tegenover deze kapel prijkt de achterzijde van de sacramentstoren (1604), die hier even rijkelijk overkomt als de voorzijde.

Marteldood van de H. Sebastiaan

DE KAPEL VAN DE H. DOROTHEA (22), patrones van de hoveniers, bevat het oude portiekaltaar van de H. Nicolaasgilde, gebouwd in 1675 door Pieter de Can uit Aalst. Toen de nering van Sint-Niklaas in 1713 deze kapel verliet werd ze overgenomen door de hoveniers. Volgens de kerkrekening van 1765-1768 werden de twee engelenbeelden, die op de bekroning voorkomen, toen aangeschaft. Centraal in de bekroning staat een Dorotheabeeld in een tempietto. Centraal in het portiek, dat samengesteld is uit een aantal recuperatieonderdelen, staat het altaarschilderij opgesteld, de *Marteldood van de H. Dorothea*, gepenseeld door Petrus Franciscus De Pau in 1826, leraar van de Aalsterse Academie. Tegenover het altaar hangt nog een tweede voormalig altaarschilderij met hetzelfde onderwerp, dat in 1752 te Brussel was aangekocht.

Op de predella staat het neogotisch beeld van Dorothea (1897), met bloemenkorf in de hand. Het antependium vertoont een bloemenrijk textielweefsel. De biechtstoel is bekroond met een medaillon met de H. Petrus. Het glasraam (1889) is van Arthur Verhaegen uit Gent en vertoont de H. Dorothea en *Christus als tuinman*.

DE KAPEL VAN DE H. JOZEF (23), patroon van de timmerlieden, was vroeger toegewijd aan Sint-Michiel. Het mooie portiekaltaar in gemarmerd hout werd in 1755-1756 vervaardigd door Philippus de Vos. De bekroning werd in 1770 vervaardigd door Philippus van Raffelghem. In de fraai uitgewerkte bekroning staat een beeld van de H. Maria-Magdalena opgesteld, tweede patroonheilige van de timmerlieden, gevat tussen engelenkopjes en wolken en stralen. Het antependium bevat een Mariamonogram. Het prachtige glasraam stelt acht heiligenbeelden voor: naast Jozef en Bavo zijn het familieleden van Sint-Gudula. Het werd in 1908 door Jozef Casier geleverd.

Onder het raam staat de grafsteen van ridder Gheeraerd du Bosch (†1561) en Isabeau Lotin (†1573) opgesteld, een grote monoliet, die twee ligbeelden en een aantal wapenschilden en een graftekstcartouche vertoont.

Het medaillon op de biechtstoel stelt Johannes voor. Het schilderij met *De H. Anna die Maria onderwijst* is een kopie naar P.P. Rubens en waarschijnlijk afkomstig uit het afgeschafte karmelietenklooster (midden 17de of midden 18de eeuw).

DE KAPEL VAN DE H. JACOBUS (24), patroon van de hoedenmakers en van de bedevaarders naar Compostella, bevat een portiekaltaar in gemarmerd hout, samengesteld uit onderdelen uit de 17de (1619) en 18de eeuw. De bekroning is samengesteld uit voluten met rocaille en bladwerk, waarin een Sint-Jacobsbeeld. Het altaarschilderij stelt de *H. Jacobus die strijdt tegen de Turken* voor, geschilderd door B. Mommerency in 1728. Jacobus Major is afgebeeld te paard, als *Matamoros* of Morendoder in de slag van Clavijo in 930.

Het glasraam met taferelen uit het leven van de H. Fredericus werd in 1949 door Ganton geleverd. Het medaillon van de biechtstoel uit 1772-1777, een laat exemplaar, stelt *S. Jeromus* voor. Enkele obiits of rouwborden zijn erboven opgehangen. Hier begint ook de

kruisweg van Jozef Meganck, die in wijzerzin rond het koor loopt.

DE NOORDELIJKE KRUISBEUK

Het **ALTAAR VAN DE H. MOEDER ANNA** (25) werd hier opgericht in 1782 door de Hallebedevaarders, op de plaats waar voorheen het altaar toegewijd was aan de Gelovige Zielen. Het werd vervaardigd door Philippus van Raffelghem en Jan-Baptist De Coene. Het grote neoclassicistisch portiekaltaar in gemarmerd hout bevat een centrale nis waarin het aangekleed beeld van de H. Anna is opgesteld, omgeven door vier engeltjes. In de bekroningsnis staat een Onze-Lieve-Vrouwebeeld. Tussen beide nissen tekstmedaillon met chronogram voor 1782. De neoklassieke opvatting, de decoratie, vazen en festoenen verwijzen naar de Lodewijk XVI-stijl. Voor het devotiebeeld bezit de kerk verschillende mantels, kanten hoofddoeken en juwelen.

Altaarkruis en kandelaars in verzilverd houtsnijwerk dateren uit dezelfde periode. Een zeer rijkelijk antependium, wellicht hermaakt in de 19de eeuw, versiert de altaartafel.

Links van het altaar bevindt zich de toegang tot de bergplaats, gebouwd in 1909 in neogotische stijl. Boven deze toegang is het *ruiterbeeld van Sint-Martinus* opgesteld, in 1950 vervaardigd door beeldhouwer Frans Lemaître, als eerherstel voor de wegname in 1901 van het groot ruiterbeeld boven het portiekaltaar.

Bij het **ALTAAR VAN DE H. HUBERTUS** (26), patroon der schrijnwerkers, wordt het portiek in gemarmerd hout gedragen door vier getorste zuilen; in de bekroningsnis staat het groot beeld van de heilige bisschop, met hert.

Het altaarschilderij met voorstelling van *Hubertus' bekering*, wordt toegeschreven aan de Antwerpenaar Jan Boeckhorst (1605-1668). Altaar en schilderij werden onlangs volledig gerestaureerd (1991-1992).

Links van het altaar is een niskast ingewerkt waarin het reliekschrijn van de H. Hubertus is ondergebracht.

Ruiterbeeld, 1950

Het NOORDELIJK TOCHTPORTAAL (27) is een pendant voor het zuidelijke portaal. Het werd vervaardigd in 1736 door schrijnwerker Petrus De Doncker, het beeldsnijwerk is van Nicolaas van Mons, beiden van Brussel. Op de koepel zijn hier allegorische beelden geplaatst van *de Sterkte* en *de Rechtvaardigheid*. Het bekroonend medaillon bevat een beeltenis van Onze-Lieve-Vrouw; boven de zijdeuren medaillon met Matheus en Johannes, evangelisten. Het portaal werd in 1914 zwaar beschadigd en in 1922 hersteld door R. Van Caelenbergh van Aalst.

Op de eikenhouten lambriseringen links en rechts van het portaal, medaillon met H. Eligius en H. Hubertus. Ze dateren eveneens van 1736.

Boven het portaal bevindt zich het grote GLASRAAM VAN DE EREWACHT VAN ONZE-LIEVE-VROUW. Het werd in 1929 geschonken door de parochianen, ter ere van O.-L.-Vrouw van Lourdes en in 1933 geplaatst door de werkhuizen Casier, naar ontwerp van F. en M. Ganton uit Gent. De vier hoofdtaferelen stellen voor: *de boodschap van de Engel Gabriël*, *de opdracht in de tempel*, *de verschijning van O.-L.-Vrouw aan Bernadette te Lourdes* en *het beeld van O.-L.-Vrouw Ter Druiven van de Werf dat in processie wordt rondgedragen door matrozen*.

Het ALTAAR VAN DE H. ELIGIUS (28), patroon van de smeden en de metaalbewerkers, werd naar de pas voltooidde zijbeuk van het noordelijk transept overgebracht in 1652. Het houten portiek werd vervaardigd door schrijnwerker Pieter De Can uit Aalst in 1653 en herhaaldelijk herschilderd en gemarmerd.

Het schilderij met voorstelling van de H. Eligius als smid, toont heel wat gereedschap en producten van de smeden en edelsmeden. Het werd vervaardigd door Jan van Daelen uit Brussel in 1660-1662.

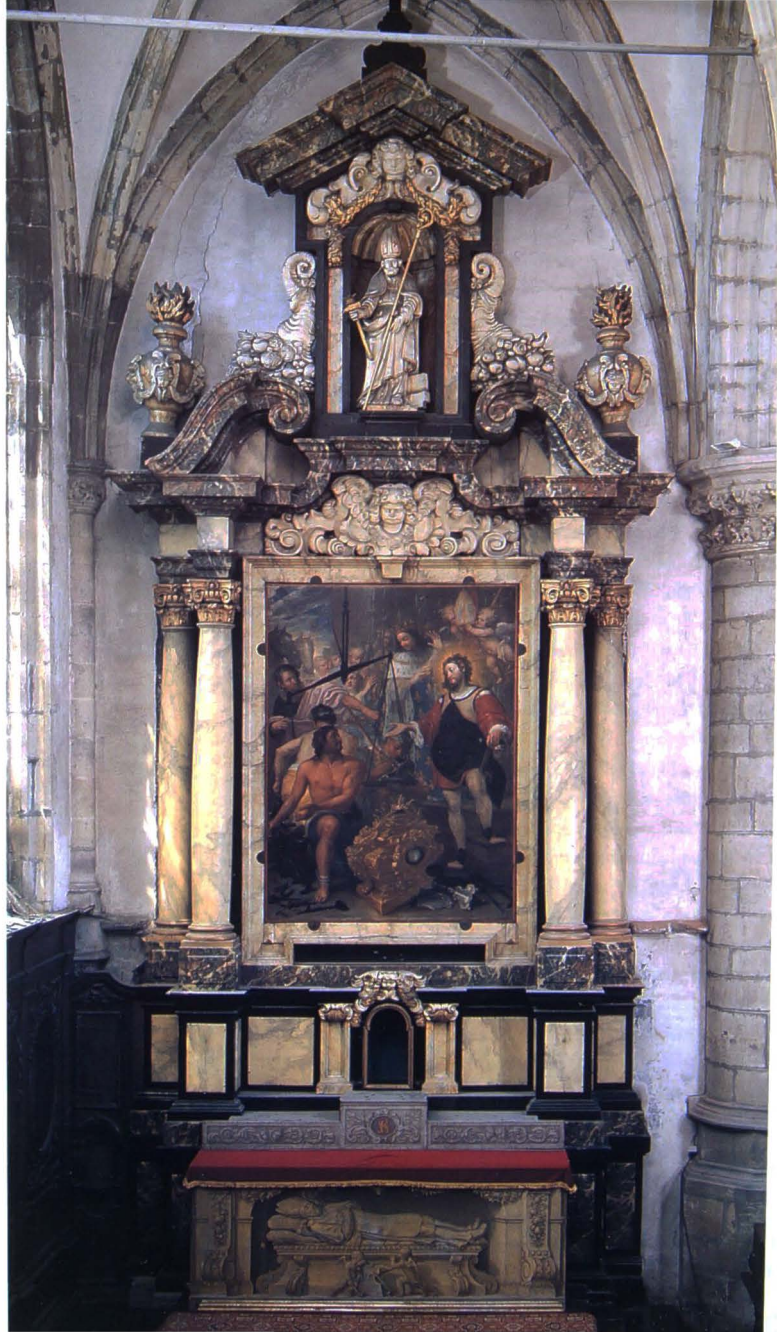
Het geschilderd antependium bevat een ligbeeld van de altaarheilige op een sarcofaag. Deze grisailleschildering werd in 1879 vervaardigd door Pieter Carael (1837-1884).

Beeld van de H. Hubertus

(FOTO OP PAGINA 44)

Altaar van H. Eligius

De lambrisering uit 1770 bevat drie medaillons met taferelen uit zijn leven, geschilderd door J. Du Tillieux in 1792.

Het GESTOELTE VAN DE H. ANNA EN DE HALLEBEDEVAARDERS (29), vervaardigd in 1780-86 door Philippus van Raffelghem en Joannes Eyckermans en versierd met beeldsnijwerk door Jan-Baptist De Coene bevat in het rugbeschoot en de bekroning zeven medaillons met taferelen uit het leven van de H. Anna, geschilderd door F. De Gernier en J. De Landtsheer in 1785-1789. De bekroning bevat een chronogram voor 1786.

Links boven de lambrisering hangt het voormalig altaarschilderij van de Vier Ge kroonden (eind 18de eeuw), afkomstig uit het metselaarsaltaar (zie 21). De vier Romeinse beeldhouwers werden ter dood gebracht omdat ze weigerden een afgodenbeeld te maken.

NOORDELIJKE ZIJBEUK

DE KAPEL VAN ONZE-LIEVE-VROUW VAN ZEVEN SMARTEN (30) bevat een mooi portiekaltaar opgericht door de familie De Ruddere, die de kapel sedert 1676 in bruikleen kreeg als grafkapel.

Het portiek uit het midden van de 18de eeuw, vervangt een ouder altaar; het bevat een centrale nis waarin het beeld van O.-L.-Vrouw van Smarten is afgebeeld. Twee grote serafijnen, met zwaard en kruis, flankeren het altaar. De bekroning is opgevat als een open-gewerkt baldakijn, waarin engelen met passiewerktuigen zijn geplaatst. Het wapenschild van de familie de Ruddere komt zowel voor op het altaar als op het grafmonument; vier grafstenen zijn hier bewaard.

Het fraaie smeedijzeren hekwerk in rococostijl uit 1764, is eveneens versierd met het wapenschild van deze bekende Aalsterse familie, waarvan verschillende leden kanunnik waren in deze kerk en in Mechelen. Het glasraam werd in 1881 door Arthur Verhaegen ontworpen. Het bevat acht taferelen, met afbeelding van de zeven smarten en het genadebeeld. De biechtstoel bevat een medaillon met Maria Magdalena. Het schilderij boven de biechtstoel stelt de *Bewening van Christus* voor en wordt gedateerd omstreeks 1675, periode waarin de familie De Ruddere de kapel verwierf. Tenslotte hangt er nog een *Omgang van de Zeven Smarten van Maria*, geschilderd door Achiël Isabie (ca. 1900) en gevat in neogotische lijsten.

DE DOOPKAPEL (31) met vont uit blauwe hardsteen (16de eeuw) en koperen deksel dat het jaartal 1698 draagt, bevat een smeedijzeren hijsmechanisme om het deksel op te lichten. Merkwaardig is hier het 17de-eeuws muurkastje, dat binnenin is afgewerkt met kostbaar textiel. Het glasraam met het *Doopsel van Christus* is werk van Ganton (1948).

De fraaie afsluiting in eik uit 1732 werd vervaardigd door Thomas De Trooster, het draaiwerk door Frans Ringoir.

DOKSAAL EN ORGEL

DOKSAAL EN ORGEL (32) zijn tegen de westmuur opgericht van 1758 tot 1763, ter vervanging van het koordoksaal en het orgel van J.-B. Forceville.

Het doksaal en de orgelkast werden ontworpen door broeder Alipius, augustijn van Brussel, het schrijnwerk werd uitgevoerd in eikenhout door Jan-Baptist Kieckens van Aalst en het beeldhouwwerk is van Martin Mattelet uit Namen.

De orgelkast is versierd in rococostijl. Ze bestaat uit drie pijpenbundels en twee velden, die bekroond zijn met een beeld van koning David en twee festoenen met muziekinstrumenten. Tussen de pijpvoeten zijn vergulde 'vlammekens' geplaatst. Het rugpositief is driedelig opgevat en versierd met weelderig rocaillesnijwerk. Het doksaal wordt geschraagd door vier gecanneleerde zuilen en een klassiek uitgewerkte architraaf. De balustrade bevat opengewerkte gesculpteerde panelen versierd met rocaille en muziekinstrumenten.

Het orgel werd gebouwd door Pieter van Peteghem de oude uit Gent, naar ontwerp van D. Raick, priester-orgelist van de kathedraal van Antwerpen en J. Boutmy, orgelist van Sint-Baafs van Gent. Het oorspronkelijk ontwerp voorzag vier klavieren: voor groot orgel, positief, echo en pedaal, respectievelijk met 16, 12, 5 en 9 registers. Voor de keuring van het werk werd ook Vandercruyzen, orgelist van Sint-Michiels van Gent aangesproken.

In 1772 bezocht de Engelse musicoloog Charles Burney de kerk en liet hij zich zeer lovend uit over dit orgel. Hij gewaagde ook van het orkest van 6, 8 of meer muzikanten die het orgelspel en de zang begeleidden.

Tussen 1909 en 1912 werd het instrument grondig verbouwd door Jos Stevens uit Duffel, volgens het pneumatisch-tubulair stelsel. Het bevatte toen 1790 pijpen, verdeeld over 34 spelen. Na de brand van 1947 werd het orgel in 1949 grondig hersteld en omgebouwd door de firma Stevens. Het werd uitgebreid tot 51 spelen en bevat nu 3782 pijpen, vier klavieren en pedaal. De tractuur is nu elektro-pneumatisch. Van het oude orgel bleef niet veel meer bewaard.

Het portaal en het wandbeschoot, versierd met ovale medaillons, dateert uit dezelfde periode.

De lambriseringen op het einde van de zijbeuken, tegen de westgevel, zijn gemaakt door René Beeckman in 1949. Ze bevatten een kleine kruisweg en zijn bekroond met een medaillon: *H. Dominicus ontvangt de Rozenkrans* en *H. Nicolaas*.

ZIJLOKALEN

De GROTE VOORMALIGE SACRISTIE (33) is thans ingericht als winterkapel. Ze bevat de *piscina* of uitgietsbekken, hier opgericht ca. 1600 met twee grote fragmenten van de oude sacramentstoren die tijdens de beeldenstorm vernield was. Het oudste stuk dateert van omstreeks 1450, het bovenste gedeelte van 1525, toen de oude sacramentstoren voor het nieuwe koor werd aangepast.

Het triptiekje dat in 1665 werd aangewend als *epitaf voor de familie Daens*, dateert uit het tweede kwart van de 16de eeuw en wordt tot het Antwerps maniërisme gerekend. Het stelt de *Aanbidding van de Koningen* voor, en donateurs op de zijluiken. De familie Daens is op de buitenluiken afgebeeld.

Epitaaf van Gillis Daens

In de VOORMALIGE KAPITTELZAAL (34) werd in 1875 een oude muurschildering ontdekt met voorstelling van het *Laatste Oordeel*, uit het begin van de 16de eeuw.

De functie ervan op deze plaats is niet duidelijk: ofwel diende dit lokaal een tijdlang als toegangsportaal, bijvoorbeeld tijdens de bouwwerken, en moest het tafereel de kerkverlaters herinneren aan wat komen zou, ofwel werd de schildering aangebracht als gerechtigheids-tafereel in de kapittelzaal.

Verder treffen we hier drie panelen aan afkomstig van een predella: de grisailleschilderingen toegeschreven aan Hendrik De Clerck uit Brussel (ca. 1600) stellen de *Oprichting van de koperen slang*, *De inzameling van het manna in de woestijn* en *De nuttiging van het paaslam bij de Joden* voor.

De VOORMALIGE TRESORIJ of de kleine sacristie (35) herbergt nog de oude sacristiekast uit de 17de eeuw, met bekroning uit 1723, evenals de grote reliekenkast uit de 18de eeuw.

De HUIDIGE SACRISTIE (36), gesitueerd op de binnenkoer die overdekt werd, bevat nog een oude tweedeurskast met acht panelen versierd met wapenschilden en rankwerk en oude briefpanelen in de zijwanden. Verder neogotisch meubilair en een grote toogkast uit 1958, vervaardigd door het v.t.i. van Aalst, samen met F. Lemaitre.

Fragment van het Laatste Oordeel

Kerkschat

Tot de kerkschat worden vooral het edelsmeedwerk en het textiel gerekend.

EDELSMEEDWERK

Een van de belangrijkste stukken is zeker de grote *torenmonstrans* van Joos Lesteens, Antwerps zilver-smid, die in juli 1631 de monstrans aan de kerk leverde. De cylinder werd in de 18de eeuw aangepast en vervangen door een stralenkruis. De (kleine) *zonnemonstrans* werd in 1702 vervaardigd te Brussel door Jan-Frans Berlo. Beide monstransen bevatten een beeldje van de H. Martinus. De *tabor*, een voetstuk voor de monstrans, werd eveneens door een Brussels edelsmid gemaakt, Gaspard Lanoy, 1732. De grote barokke ciborie is dan weer te Antwerpen vervaardigd in 1675-1676.

Er wordt hier ook heel wat Aalsters edelsmeedwerk bewaard, vooral van de familie Willick. Een christatorium uit 1727, het grote processiekruis uit 1724 en vier van de zes grote zilveren altaarkandelaars uit 1726 en 1731 werden door Hendrik Frans Willick gemaakt.

Het schitterende altaarkruis van het Rochusaltaar werd door Carolus Willick vervaardigd in 1761.

Het altaarkruis van de Catharinisten en een aantal tafelkandelaars zijn dan weer van de Aalstenaar J.-B. Lavendy (1776).

Belangrijk is ook de collectie juwelen, die ofwel aan de grote monstrans of aan de beelden van Onze-Lieve-Vrouw of de H. Moeder Anna werden geofferd. Ze biedt als het ware een overzicht van de juweelkunst van de 16de eeuw tot heden. Het hoogtepunt is zeker de portrethanger van keizer Karel uit het midden van de 16de eeuw.

Kantwerk

Torenmonstrans (1632)

TEXTIEL

Een goed idee van de textielschat krijgt men reeds in de kerk zelf. Antependia en predellastukken versieren omzeggens elk altaar.

Sommige van de mooiste antependia werden rond 1800 aangekocht of verworven van afgeschafte kloosters van Aalst. Ieder altaar beschikt in de regel over minstens drie stellen: een 'dagelijks', een 'beste' en een rouwstel. De oudste dateren uit het einde van de 17de eeuw.

Sommige antependia behoren tot een parament, zoals bv. het *parament van Drongen* uit het midden van de 18de eeuw, waarvan het antependium aan het altaar van de H. Nicolaas (17) wordt gebruikt. Verder behoren hiertoe een kazuifel, twee dalmatieken en zes koorkappen met toebehoren. Het werd vervaardigd voor de premonstratenzerabdij van Drongen en bij de afschaffing meegenomen door een jonge pater uit Aalst, Pieter De Hert, die later deken werd van de kerk.

Verder zijn er gewaden van heiligenbeelden, zoals van het O.-L.-Vrouwebeeld, het beeld van de Moeder Anna en het beeld van O.-L.-Vrouw van Zeven Weeën.

Voor de aanwezigheid en het behoud van deze stukken speelden de O.-L.-Vrouwebroeders uit de De Ridderstraat te Aalst een belangrijke rol; zij legden zich sinds de 19de eeuw vooral toe op het vervaardigen en herstellen van kerkgewaden. De kerk beschikt ook over mooi kantwerk meestal vervaardigd in de streek.

Kruis van St.-Rochusaltaar

Zonnemonstrans (1702)

Kazuifel voor het Gewaad van Drongen

Nabeschuwing

Uit velerlei oogpunten is de Aalsterse Sint-Martinuskerk merkwaardig, niet alleen plaatselijk maar ook in een ruimere context.

Voorerst is ze merkwaardig wegens haar homogeniteit, wegens de eenheid van stijl, niettegenstaande ze werd opgetrokken van 1480 tot 1660, en dus een bouwperiode van meer dan 180 jaar beslaat.

Ze is een weerspiegeling van de sociale organisatie van de samenleving waarin ze is tot stand gekomen: de talrijke broederschappen, gilden, ambachten en verenigingen hebben er hun stempel nagelaten.

Vooraf is ze een heerlijk schrijn met bijzondere kunstwerken.

Naast eind 15de-eeuwse en 16de-eeuwse muurschilderingen van kort na de bouwperiode, bevat ze schilderijen uit elke periode: behalve de eind 16de-eeuwse panelen bevat ze als hoogtepunt het onvolprezen Rochusschilderij van P.P. Rubens maar ook werk van diens voorgangers en navolgers als G. De Crayer en G. Maes.

Als beeldhouwwerk prijken hier de onvolprezen sacramentstoren van Jeroen Du Quesnoy en altaarsculpturen van Cornelis Van Mildert, Petrus Verbruggen de Oude en Jan-Baptist De Vree; de preekstoel van W. Van Buscum uit 1806 valt hiertegen zeker niet uit de toon, evenmin als de voortreffelijke aanpassing aan de nieuwe liturgie, waarvan het altaar van Marc De Bruyn de blikvanger vormt.

In de glasramen vinden wij de verschillende aspecten terug van de Vlaamse glasmalerkunst tijdens de jongste eeuw.

De schatkamer bevat waardevolle gewrochten van edelsmeedkunst en borduurwerk, meestal speciaal voor deze kerk vervaardigd, en de uitgebreide collectie van antependia in textiel is onder velerlei oogpunt uniek te noemen.

Muziek verleent ook aan deze kerk haar feestelijkste luister; de voortreffelijke op-luistering van de eredienst door de orgelist en het Sint-Martinuskoor, de orgelcyclus en vele concerten van plaatselijke en internationale ensembles maken haar tot pelgrimsoord voor estheten en kunstliefhebbers.

Thans is dit kerkgebouw opnieuw aan een grote opknappbeurt toe. Vooral de polu-tie (zure regen) en de talrijke duiven zijn de directe oorzaken van verval, naast de onvermijdelijke vergankelijkheid der wereldse dingen. Met de binnenrestauratie van de overigen keurig onderhouden kerkruimte is, niettegenstaande het uitblijven van de buitenrestauratie door administratieve obstakels, toch een aanvang genomen met de vernieuwing

van de elektrische installatie, de restauratie van het Sint-Hubertusaltaar, vernieuwingen aan de verwarming,...

De Sint-Martinuskerk levert een onschatbare bron van informatie over de geschiedenis en het cultuurpatrimonium van de stad en haar bevolking. Gedurende eeuwen heeft de bevolking hierin het beste van zichzelf gelegd, als blijk van het eigen kunnen, als veruitwendiging van wat de plaatselijke samenleving betekende ten overstaan van de omgeving en van andere steden, en dit alles tot meerdere eer en glorie van het Absolute. Wij zijn dan ook allen aan onze voorvaderen verplicht dit prachtige ensemble zo goed mogelijk te beheren, naar behoren te gebruiken en het in optimale toestand aan het nageslacht over te leveren.

Herkomst van de illustraties

K.I.K. Brussel, behalve:

blz. 3 vignet: Jo Bracke

blz. 4, 29: High-way productions

blz. 5, 23, 26, 48: De Decker, Ninove

blz. 16, 52: Aalst, Stadsarchief

blz. 17, 42: Pinnoo, Aalst

blz. 18: H. Lescornez, Aalst

blz. 16, 34: Provinciebestuur Oost-Vlaanderen (Dienst 92 / Monumentenzorg en Cultuurpatrimonium)

Voor de literatuur over de kunstvoorwerpen verwijzen wij naar de inventaris uitgegeven door het provinciebestuur:

ROBIJNS L., *De Sint-Martinuskerk te Aalst. II. Kunstwerken (2 bdn.)*, (*Inventaris van het Kunstpatrimonium van Oost-Vlaanderen, dln. XIV en XV*), Gent, 1980-1983.

Voor de literatuur over het ontstaan van de parochie en over het kerkgebouw raadplege men ons artikel:

ROBIJNS L., *De Sint-Martinuskerk en de parochie te Aalst*, in: GHYSENS J., 'Heiligenverering te Aalst', Aalst, 1993, blz. 31-40.

Voor meer recente publicaties en aanvullingen kan men terecht in:

CALLEBAUT D., *De topografische groei van Aalst of hoe een zelhof een gebastioneerde stad werd*, in: 'Archaeologia Belgica', 255, Brussel, 1983, blz. 227-249.

CALLEBAUT D., *Het Onze-Lieve-Vrouwshospitaal te Aalst* 'Archaeologia Belgica. Conspectus MCMLXXII', Brussel, 1983, blz. 91-95.

CALLEBAUT D., *Historische inleiding*, in: GHYSENS J., 'Geschiedenis der straten van Aalst', Aalst, 1986, blz. 11-16.

CEULEMANS C., ROBIJNS L., e.a., *Een Hart voor Mensen. 300 jaar hospitaalzusters te Aalst*, Aalst, 1986.

CLOET M., COLLIN L., BOUDENS R., e.a., *Het bisdom Gent (1559-1991). Vier eeuwen geschiedenis*, Gent, 1991.

DE MEUTER I., e.a., *Restauratie van textielornamenten uit de Sint-Martinuskerk*, Aalst, 1985.

FOSELLE L., *Bezoek aan de Sint-Martinuskerk*, Open Monumentendag, Aalst, 1990.

GHYSENS J., *Heiligenverering te Aalst*, Aalst, 1993.

ROBIJNS L., *Het koormobilair van de Sint-Martinuskerk te Aalst. Met een inleidende studie over het ontstaan der Sint-Martinusparochie en de bouwgeschiedenis van haar kerk*, 2 dln., K.U.Leuven, 1976 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling).

ROBIJNS L. EN BAERT K., *500 jaar Sint-Martinuskerk Aalst* (folder), Aalst, 1980.

ROBIJNS L., BAERT K. EN DAUWE J., *500 jaar Sint-Martinuskerk Aalst*, (tentoonstellings-catalogus), Aalst, 1980.

ROBIJNS L., *Kleur in de Sint-Martinuskerk te Aalst*, Open Monumentendag, Aalst, 1996.

SCHREURS E., *De Sint-Martinuskerk te Aalst*, in: 'Charles Burney's muzikale reisverhaal met betrekking tot de lage landen', (*Musica Antiqua*), jg. 9, nr. 2, 1992, blz. 60-63.

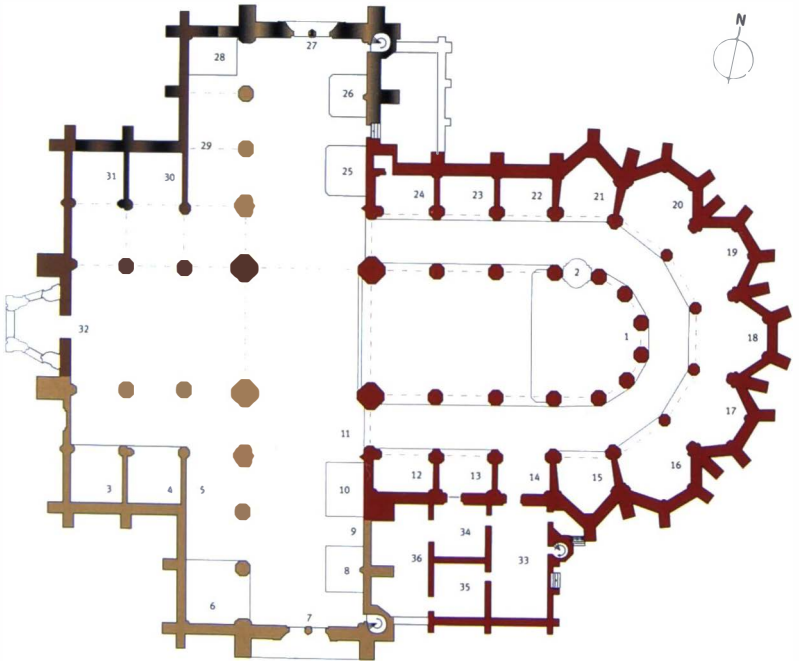
VAN RIET S., *Nieuwe documenten over Pieter Verbruggen de oude als altaarbouwer: Het altaar van de H. Catharina in de St.-Martinuskerk te Aalst en aanverwante werken*, in: 'Het Land van Aalst', jg. 48, 1996, 1, blz. 29-63.

Inhoudstafel

5	INLEIDING
5	Oude kerk
5	Sint-Martinus en O.-L.-Vrouw
6	Dekenale kerk
7	Oude parochiekerk
8	Cotidiane
10	Collegiale of kapittelkerk
10	Broederschappen en confrerieën
11	HET ONTSTAAN DER CHRISTELIJKE GEMEENSCHAP EN DE OUDSTE BIDPLAATSEN VAN AALST
13	DE VOORLOPERS VAN DE HUIDIGE SINT-MARTINUSKERK
15	DE BOUWGESCHIEDENIS VAN DE HUIDIGE KERK
15	Eerste bouwfase (1480-1495)
16	Tweede bouwfase (1527-1566)
16	Derde bouwfase (ca. 1590-1650)
17	Vierde bouwfase (1650-1655)
17	Latere verbouwingen en herstellingen
19	HET GEBOUW
25	RONDGANG
26	Koor
28	Zuidelijke zijbeuk
29	Zuidelijke kruisbeuk
33	Zuidelijke kooromgang
35	Straalkapellen
41	Noordelijke kooromgang
42	Noordelijke kruisbeuk
45	Noordelijke zijbeuk
45	Doksaal en orgel
47	Zijlokalen
49	KERKSCHAT
49	Edelsmeedwerk
51	Textiel
53	NABESCHOUWING

67

- 1480-1495
- 1527-1566
- 1590-1650
- 1650-1655

16

Provincie
Oost-Vlaanderen